

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ВАСИЛЬЧУК Євген Олегович

УДК 343.917 «1991–2014»

**МОЛОДІЖНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РАДИКАЛІЗМ ТА ЕКСТРЕМІЗМ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

23.00.03 – політична культура та ідеологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології та державного управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор, заслужений працівник народної освіти України
ВАШКЕВИЧ Віктор Миколайович,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри філософії мови,
порівняльного мовознавства та перекладу.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Денисенко Валерій Миколайович,
Львівський національний університет імені І. Франка, завідувач кафедри теорії та історії політичної науки;

доктор політичних наук, професор
Котигоренко Віктор Олексійович
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України,
головний науковий співробітник відділу національних меншин;

доктор політичних наук, професор
Денисюк Світлана Георгіївна
Вінницький національний технічний університет,
професор кафедри суспільно-політичних наук.

Захист відбудеться 26 квітня 2016 року, о 12 годині, на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 25 березня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Я. Волянюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена стрімким наростанням екстремістських і терористичних викликів та загроз безпечному існуванню людини, суспільства й Української держави. Спекуюючи на наявних соціальних, економічних, політичних та етноконфесійних проблемах, використовуючи популістські методи політичної боротьби і нестримну соціальну демагогію, екстремістські угруповання здобувають певну підтримку серед населення. Збурення ними протестних настроїв, демонстративне ігнорування прав і свобод людини, схильність до свідомого спрощення суспільно значущих проблем шляхом формування колективного образу «ворожих сил», до яких потрапляють посадові особи органів державної влади та управління, політичні опоненти, окремі національні та релігійні групи, зумовлюють суттєве ускладнення суспільно-політичної ситуації в Україні та її окремих регіонах. Це призводить до дезорганізації, а в окремих випадках і до блокування діяльності державних і комунальних установ, спалахів насильства та поширення сепаратистських рухів, які значною мірою дістають організаційну, фінансову, матеріально-технічну, ідеологічну, а подекуди й військову підтримку з-за кордону.

На цьому тлі особливо небезпечною виглядає тенденція втягнення молоді до діяльності екстремістських угруповань. Шляхом підкупу або відвертого обману, використовуючи властивий молоді романтизм і бунтарський дух, граючи на її патріотичних почуттях, екстремісти пропонують молодим людям уявно романтизоване, ерзац-героїчне, сповнене «особливим сенсом» життя, користуючись з їхньої енергії та заповзятості для досягнення власних соціально-деструктивних цілей.

З огляду на це, особливої значущості набуває відпрацювання системи соціокультурної й інформаційно-психологічної деактивації виявів політичного радикалізму та екстремізму, яка, безумовно, сприятиме консолідації українського народу, розвитку його демократичної політичної культури та цивілізованих форм політичної участі, усуненню гострих конфліктних виявів розв'язання соціальних суперечностей тощо.

Радикалізм та екстремізм як специфічні форми соціальної активності характеризуються здатністю поширюватися на різні сфери суспільного життя. Тому дослідження цих феноменів є актуальним для різних галузей соціогуманітарних наук. Відповідно, визначальну роль у формуванні теоретико-методологічних засад дисертаційного дослідження відіграють концепції соціалізації, соціальної аномії, девіантності та делінквентності (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Р. Мертон, Д. Уолш, Т. Селлін, А. Коен, Р. Клауорд, Л. Оулін, Ю. Зубок, І. Ільїнський, І. Кон, С. Іконнікова, В. Лисовський, В. Чупров, В. Шубкін та ін.), а також концепції соціального конфлікту (М. Вебер, Е. Геллнер, Е. Гідденс, Р. Дарендорф, М. Дойч, Г. Зіммель, Л. Козер та ін.).

Демонстративна контркультурність радикалістських ідеологічних доктрин суттєво підвищує роль наукових праць розробників теорії контркультури (Г. Маркузе, Т. Роззак, Ч. Рейч, Дж. Йінгер, А. Байчоров,

В. Барков, Н. Мусієнко, К. Вартанова, Г. Василев, Ю. Давидов, В. Данченко, М. Жбанков, Г. Касавіна, В. Леонтьєва, В. Лазарєв, А. Мельвіль, Л. Мельникова, В. Молчанов, К. М'яло, І. Роднянська, І. Федорова).

Стрімке поширення радикалістських тенденцій у сучасному молодіжному середовищі зумовлює значущість наукових розробок, присвячених формуванню ціннісних орієнтацій та демократичної політичної культури сучасної молоді (В. Бебик, Є. Бородін, О. Голобуцький, М. Головатий, В. Головенько, М. Гуцалова, К. Захаренко, Ю. Каганов, А. Карнаух, М. Кербаль, О. Корнієвський, В. Кулик, О. Кулініч, О. Морозова, М. Остапенко, А. Половинець, М. Перепелиця, В. Ребало, О. Старинець, С. Цибін, А. Фіщук, Н. Юрій, В. Якушик та ін.).

Дослідження тенденцій, закономірностей і особливостей поширення політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України є вагомим науково-теоретичною і прикладною проблемою. Ефективність її вивчення передбачає насамперед аналіз ідейно-культурних джерел, специфічних чинників та механізмів ескалації, що уможливить декодувати ідейні настанови й ідеологічні постулати вітчизняного політичного радикалізму, з'ясувати сутність символічних учинків екстремістських угруповань, які мають відверто антиправовий, насильницький характер. Це дасть змогу визначити параметри і найбільш значущі тенденції впливу на молодіжну свідомість радикалістських настанов, алгоритмізувати та схематизувати особливості екстремального мислення для розроблення і реалізації ефективної системи превентивних заходів із боку вповноважених органів держави, спрямованих на виявлення, запобігання та протидію виявам політичного радикалізму й екстремізму.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукового проекту Національного інституту стратегічних досліджень «Конституційний процес та розвиток демократичних інститутів в Україні» (номер державної реєстрації 0113U001164). Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного інституту стратегічних досліджень (протокол № 1 від 30 січня 2013 р.), уточнено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 29 жовтня 2015 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою є здійснення комплексного аналізу виявів радикалізму та екстремізму, встановлення їхньої ідейно-політичної сутності, виявлення об'єктивних умов і чинників ескалації, особливостей і тенденцій поширення, аналіз чинного законодавства й обґрунтування рекомендацій щодо профілактики, запобігання та протидії цим явищам у молодіжному середовищі України.

Згідно з визначеною метою в дисертації передбачено розв'язання таких **завдань:**

- 1) здійснити аналіз теоретичних підходів до явища політичного радикалізму та екстремізму;
- 2) з'ясувати особливості й тенденції поширення політичного радикалізму та екстремізму серед сучасної української молоді;

3) схарактеризувати політико-правову сутність екстремістських загроз і викликів національній безпеці України;

4) проаналізувати ідейно-культурні витoki ідеологічних доктрин екстремістських спільнот;

5) забезпечити встановлення й аналіз чинників ескалації політичного радикалізму та екстремізму серед сучасної української молоді;

6) висвітлити можливості реалізації наявних політико-правових стратегій, спрямованих на запобігання і протидію виявам молодіжного політичного радикалізму та екстремізму в Україні;

7) проаналізувати наявну систему інституційного забезпечення запобігання і протидії виявам екстремізму в Україні щодо відповідності її можливостей реалізовувати завдання в цій сфері;

8) з'ясувати стан правового забезпечення вітчизняної системи запобігання і протидії екстремістським виявам;

9) здійснити аналіз законопроектів, що стосуються запобігання і протидії виявам екстремізму в Україні, та встановити їхні проблемні поля;

10) визначити та науково обґрунтувати пріоритетні напрямки вдосконалення інституційно-правового забезпечення державної політики в цій сфері;

11) обґрунтувати авторські рекомендації щодо розроблення і впровадження інформаційно-психологічних і соціокультурних технологій із деактивації виявів екстремізму в молодіжному середовищі України.

Об'єктом дослідження є радикалізм та екстремізм як суспільно-політичне явище.

Предметом дослідження є вияви політичного радикалізму та екстремізму в сучасному молодіжному середовищі України.

Методологічна основа дослідження. Специфіка предмета дослідження зумовлює поєднання наукових принципів, методів та методологічних підходів задля здійснення системного аналізу феномена радикалізму й екстремізму, особливостей поширення цих явищ у сучасному молодіжному середовищі України. Неупередженість та незалежність наукових суджень забезпечують принципи науковості, об'єктивності, багатоаспектності, всебічності, ідейного плюралізму, соціального детермінізму, діалектики, конкретності, історизму, цілісності, системності, комплексності та ін.

Поєднання таких методів наукового пошуку, як аналіз, синтез, абстрагування, аналогія, узагальнення, індукція, дедукція, утворило *загальнологічну композицію дисертаційного дослідження*. Зокрема, застосування *аналізу* дозволило здійснити ідейно-політичну класифікацію екстремістського середовища в Україні шляхом виокремлення, розподілу і групування за ідейно-культурними джерелами екстремістських течій. *Синтез*, тобто метод конструювання цілісного об'єкта шляхом поєднання окремих фрагментів, був застосований при дослідженні екстремістського середовища як складного соціального явища з низкою притаманних йому суспільно-політичних, ідеологічних, соціокультурних та соціопсихологічних характеристик. Необхідність усунення несуттєвих властивостей і ознак досліджуваних явищ задля конкретизації наукового інтересу актуалізувало

використання такого методу, як *абстрагування*. Аналогія як дослідницький метод дозволив виокремити й зафіксувати спільні методи маніфестації в суспільному житті різних молодіжних екстремістських угруповань.

Використання методів *індукції та дедукції* дозволило виявити і дослідити найбільш поширені вияви радикалізму та екстремізму в суспільному житті. Формування отриманих наукових результатів дослідження в систему висновків стало можливим завдяки використанню методу *узагальнення*.

Застосування в дисертації *спеціально-теоретичних методів* дозволило здійснити комплексне політологічне дослідження сутності радикалізму та екстремізму. Так, *системний метод* забезпечив усебічне вивчення цих явищ з урахуванням впливу на їхній розвиток низки об'єктивних соціальних чинників. Виявлення логіки взаємовідносин і внутрішніх зв'язків в екстремістському середовищі, їхнього функціонального призначення стало можливим завдяки використанню *структурно-функціонального методу*. Вивчення ідейно-культурних джерел радикалістських ідеологічних доктрин, виявлення процесів формування інтолерантних ідей у свідомості здійснювалися за допомогою *психологічного методу*. Досить вагомим для дослідження є й *політико-комунікативний метод*, застосування якого дало змогу виявити тенденції субкультуризації екстремістських угруповань, установити механізми конспірування їхньої діяльності шляхом створення системи розпізнавальних знаків, особливостей мовленнєвої культури, специфічних ритуалів тощо.

Біхевіористський метод дозволив дослідити особливості реалізації радикалістських настанов та інтолерантних ідей у соціальній практиці активу екстремістських угруповань. Україн важливим для дисертаційного дослідження є *соціологічний метод*, завдяки якому вдалося виявити вплив процесів соціалізації та адаптації на формування демократичної політичної культури сучасної молоді.

Інституціональний метод був застосований під час аналізу інституційно-правового забезпечення запобігання і протидії виявам екстремізму в Україні. Використання *порівняльного методу* дозволило визначити особливості законодавчої практики західноєвропейських та пострадянських країн у сфері запобігання і протидії виявам екстремізму та сформулювати рекомендації щодо вдосконалення правового забезпечення органів державної влади й управління України у сфері нейтралізації екстремістських викликів та загроз.

Використання під час безпосередніх контактів з об'єктами дослідницької уваги низки *емпіричних методів дослідження (спостереження, опис, аналіз документів)* дало змогу отримати інформацію про особливості виявів екстремізму в реальному житті, зафіксувати сутнісні ознаки його суб'єктів тощо.

Дослідження відзначається належним джерелознавчим рівнем. З огляду на специфіку дослідження, основу джерельної бази дисертації становлять матеріали з приватних архівів, архівів об'єднань громадян екстремістської спрямованості. Низку залучених джерел уведено до наукового обігу вперше.

У процесі підготовки цієї наукової праці використано нормативно-правову базу України та інших держав; статистичні матеріали державних установ, відомств та організацій; результати соціологічних досліджень,

проведених Інститутом соціології НАН України та неурядовими організаціями; широке коло періодичних видань і результатів наукових досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній політичній науці комплексним безпеково-політологічним дослідженням виявів радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України як складного суспільно-політичного явища.

Системний аналіз сутності політичного радикалізму та екстремізму, особливостей його поширення серед української молоді, виявлення ідейно-культурних джерел, встановлення логіки і механізмів формування радикалістських доктрин, визначення чинників його ескалації в молодіжному середовищі України дозволили сформулювати положення, які містять елементи наукової новизни та у вигляді тез висуваються на захист.

Уперше:

– у вітчизняній науці на підставі наукових праць вітчизняних і закордонних дослідників здійснено аналіз теоретичних підходів до явища політичного радикалізму та екстремізму, що дозволило встановити смислову еволюцію цього феномена;

– досліджено тенденції поширення політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України і сформульовано висновок про зумовленість цих явищ невизначеним соціальним статусом молодої людини з властивими їй віку соціально-психологічними характеристиками. Своєю чергою, ця обставина зумовлює поступове відчуження депривованої частини молоді від соціуму, що супроводжується пошуком альтернативних можливостей власної самореалізації;

– на підставі ретельного вивчення чинного законодавства України та соціальної практики суб'єктів екстремізму здійснено структуруацію й аналіз загроз національній безпеці України з боку екстремістських спільнот і саморадикалізованих осіб. Визначено, що до екстремістських мають бути віднесені спроби насильницької зміни засад конституційного ладу і посягання на територіальну цілісність країни; посягання на безпеку держави; пропаганда насильства, війни, виключності або неповноцінності громадян залежно від їхнього соціального статусу, релігійних переконань, національної або мовної приналежності, скоєння актів вандалізму щодо державних символів, культових споруд тощо; поширення інформації провокаційного антидержавницького спрямування, що підриває авторитет і престиж України, органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави;

– на широкій першоджерельній базі (частину джерел уведено до наукового обігу вперше) проведено ґрунтовний аналіз ідейно-культурних джерел політичного радикалізму та екстремізму в Україні, досліджено механізми формування радикалістських ідеологічних доктрин, виявлено ремінісценції, алюзії та прямі текстуальні запозичення з різноманітних літературних, ідеологічно ангажованих джерел. На підставі цього розроблено авторську класифікацію екстремістського середовища за наявними в ньому ідейно-політичними течіями;

– проаналізовано сугестивні можливості субкультурних і релігійних джерел політичного радикалізму та екстремізму в Україні, що дало змогу зробити висновок про те, що використання духовно-екстатичних практик дозволяє досить ефективно маніпулювати свідомістю і поведінкою низового членства екстремістських угруповань при реалізації протиправних заходів;

– на підставі аналізу об'єктивних чинників ескалації політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України обґрунтовано тезу про те, що поширення радикалістських ідей та екстремістських практик перш за все свідчить про певний рівень розбалансованості суспільної системи, а зростання таких деструктивних впливів зумовлюється діалектичним зв'язком психосоціального стану індивіда з наявними соціальними умовами існування;

– враховуючи незворотність європейського вибору України, розроблено й обґрунтовано перспективні шляхи законодавчого забезпечення профілактики і запобігання виявам політичного радикалізму та екстремізму, запропоновано соціокультурні та інформаційно-психологічні технології протидії цьому явищу в молодіжному середовищі України, що вибудовуються на принципах політичного плюралізму, гуманізму, пріоритету загальнолюдських цінностей.

Поглиблено:

– визначення понятійно-категоріальної сутності феномена політичного радикалізму та екстремізму, згідно з яким, незважаючи на певне ототожнення в сучасній науковій літературі та на буденно-побутовому рівні сприйняття, радикалізм є соціально-психологічним мотиватором та ідейним обґрунтуванням специфічної поведінкової практики окремих індивідів, груп і спільнот, орієнтованої на досягнення суспільних змін насильницьким шляхом, а екстремізм розглядається як різновид соціальної деструкції, що супроводжується порушенням прав і свобод людини, розбалансуванням системи суспільних відносин, дезорганізацією владно-політичних інститутів тощо;

– тезу про суспільну небезпечність екстремізму, яка впливає з його підвищеної соціально-конфліктної природи і зумовленості соціально-економічними, соціокультурними, суспільно-політичними та духовно-ідеологічними чинниками;

– положення про те, що екстремістська практика окремих суб'єктів суспільно-політичного життя призводить до використання ними терористичних методів для досягнення власних цілей;

– обґрунтування напрямів профілактики, запобігання і протидії виявам політичного радикалізму та екстремізму в демократичному суспільстві через упровадження практики компромісів у вирішенні проблемних питань у різних сферах суспільного життя.

Набули подальшого розвитку:

– уявлення про роль процесів дезадаптивності та диссоціалізації молоді людини в мінливих і нестабільних умовах суспільного життя, що негативно позначаються на формуванні її демократичної політичної культури та толерантних форм політичної участі, зумовлюють виникнення і поширення соціально-негативістських тенденцій у молодіжному середовищі;

– розуміння ролі незаконних воєнізованих формувань як вагомого складника суб'єктів екстремізму в ескалації соціальних конфліктів, що зумовлює дезорганізацію діяльності владно-політичних інститутів в Україні;

– положення про необхідність суттєвого вдосконалення інституційно-правового забезпечення політики держави у сфері профілактики, запобігання і протидії виявам політичного радикалізму та екстремізму в Україні, його відповідність міжнародним правовим стандартам;

– теза про необхідність посилення соціально-профілактичної роботи серед української молоді з метою недопущення виявів екстремізму, яка має поєднувати зусилля громадськості та вповноважених державних органів.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження зумовлено тим, що у вітчизняному науковому дискурсі фактично відсутні цілісні наукові праці, присвячені аналізу проблем запобігання та протидії викликам і загрозам національній безпеці України з боку саморадикалізованих осіб, екстремістських спільнот і терористичних угруповань. Своєю чергою, ця обставина визначає наукову новизну й актуальність положень та висновків дисертаційного дослідження. Матеріали цієї роботи можуть бути використані в процесі розроблення і викладання лекційних курсів та спецкурсів із суспільних дисциплін, реалізації науково-дослідницьких проектів тощо. Крім того, результати дослідження доцільно долучити для вдосконалення наявного законодавства у сфері протидії загрозам і викликам національній безпеці держави, розроблення та реалізації заходів, що стосуються профілактики, запобігання і протидії виявам екстремізму в різних сферах суспільного життя.

Результати наукових досліджень упроваджено в науково-дослідну та навчальну діяльність низки вітчизняних і закордонних закладів, що готують фахівців для правоохоронних і безпекових органів. Розроблені наукові рекомендації враховано в діяльності органів державної влади та управління.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації було обговорено на науково-методологічних семінарах, засіданнях відділу політичних стратегій та Вченої ради Національного інституту стратегічних досліджень, кафедри історії України та суспільних дисциплін Черкаського державного технологічного університету.

Окремі положення роботи висвітлено у виступах на II науково-практичній конференції «Інноваційний розвиток вищих навчальних закладів України» (м. Черкаси, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні ідентичності в глобалізованому світі: зміст, типи, механізми трансформації» (м. Невінномиськ, Російська Федерація, 2012 р.), Третьюму національному конвенті Міжнародної Асоціації Студентів Політичної Науки (м. Острог, 2013 р.), III Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю «Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні» (м. Сімферополь, 2013 р.), Третьюму Чорноморському політологічному форумі (м. Одеса, 2013 р.), V Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю «Етнонаціональна політика в теорії та практиці українського націоналізму: історія і сьогодення» (м. Івано-Франківськ, 2013 р.), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Ціннісний вимір політичної

діяльності: політичні реалії та ілюзії в сучасному українському суспільстві» (м. Херсон, 2013 р.), Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід-Захід»» (м. Кам'янець-Подільський, 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання забезпечення громадської безпеки та правопорядку» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід-Захід»» (м. Бахчисарай, 2013 р.), IV Всеросійській науковій конференції «Соціально-політичний розвиток Росії як комплексна проблема гуманітарного знання» (м. Волгоград, Російська Федерація, 2013 р.), Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю «II Міждисциплінарні гуманітарні читання» (м. Київ, 2014 р.), IV Південно-Російському політологічному конвенті (м. Ростов-на-Дону, Російська Федерація, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми боротьби зі злочинністю та підготовки кадрів для правоохоронних органів» (м. Мінськ, Республіка Білорусь, 2014 р.), VII заочній Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальне проектування: теорія і практика» (м. Омськ, Російська Федерація, 2014 р.), Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю «III Міждисциплінарні гуманітарні читання» (м. Київ, 2014 р.), науково-практичному семінарі «Актуальні питання оперативно-розшукової протидії злочинам» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.), VI заочній Міжнародній науково-практичній конференції за участю студентів та аспірантів «Молодь – майбутнє Росії» (м. Омськ, Російська Федерація, 2014).

Науково-дослідницький проект «Соціокультурна та інформаційно-психологічна деактивація проявів екстремізму в молодіжному середовищі України: «Крок до толерантності», розроблений у межах апробації результатів дослідження, підтримано грантом Президента України (розпорядження Президента України № 349/2013-рп від 27.11.2013 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 64 наукових працях, з них: 3 одноосібні монографії, 25 статей у фахових наукових виданнях України з політичних наук, із яких 2 – в співавторстві; 11 статей у зарубіжних наукових виданнях, із яких 2 – в співавторстві; 6 статей у співавторстві в інших наукових виданнях; 19 тез міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій, із яких 1 – в співавторстві.

Структура. Дисертаційне дослідження складається з переліку скорочень, вступу, чотирьох розділів, 13 підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Обсяг основного тексту дисертації становить 438 сторінок. Список використаних джерел становить 818 позицій (98 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, визначено стан наукового розроблення проблеми, сформульовано мету і

завдання, об'єкт, предмет, методологічні засади та наукову новизну дослідження, окреслено теоретичне і практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача, наведено відомості про апробацію результатів, наукові публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – «Молодіжний радикалізм та екстремізм як суспільно-політичний феномен в Україні» – проаналізовано наявні теоретичні підходи до явища політичного радикалізму та екстремізму; досліджено особливості виявів цих феноменів у молодіжному середовищі України; обґрунтовано політико-правову сутність радикалізму та екстремізму як загроз і викликів національній безпеці України.

У підрозділі 1.1 – «Концепт молодіжного політичного радикалізму та екстремізму в системі соціогуманітарних наук» – виокремлено та здійснено ґрунтовний аналіз підходів до розгляду сутності політичного радикалізму та екстремізму.

Визначено, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема наукового осмислення сутності цих явищ недостатньо розроблена в сучасній науці. Це зумовлюється відсутністю єдиної думки в науковому та експертному середовищі щодо сутнісних ознак екстремістської діяльності, критеріїв класифікації діянь, що підпадають під визначення екстремістських.

Соціально-філософські та соціологічні підходи ґрунтуються на концепції соціальної аномії Е. Дюркгейма, теорії структурного функціоналізму Т. Парсонса та Р. Мертона. З огляду на це, зазначені явища розглядаються як форма девіації, орієнтованої на свідоме порушення наявних соціальних норм, нормативів, принципів, правил поведінки тощо. Згодом ідеї цих науковців були розвинені в концепції молодіжної делінквенції. Її фундатори (А. Коен, Р. Клаурд, Л. Оулін та ін.) дійшли висновку, що виникнення і поширення делінквентної поведінки серед молоді зумовлює неможливість досягнути цілей у законний спосіб. Поступово було сформовано кримінологічно значущі характеристики молодіжного радикалізму й екстремізму як виявів девіантної поведінки, що мають ознаки протиправних діянь.

На думку сучасних дослідників (С. Левікова, В. Бобахо, О. Омельченко, В. Луков, Ю. Зубок, В. Чупров, О. Корнілова, Л. Шабанов, М. Харагезян, Є. Кубякін, Є. Столяренко, В. Шерстобоев, В. Бакальчук, Т. Черкашина, Т. Дублікаш та ін.), виникнення і поширення політичного радикалізму та екстремізму серед сучасної молоді зумовлені соціальними деформаціями, характерними для пострадянських суспільств на початку 1990-х рр. Вони призвели до кризи та поступової деформації усталених механізмів соціалізації й адаптації молоді, що зумовило появу агресивних настанов і радикалізацію молодіжної свідомості.

У межах *культурологічного підходу* явище молодіжного радикалізму та екстремізму розглядається крізь призму субкультурних теорій і концепцій, що впливають із гіпотези про фрагментацію культурного ядра. Західноєвропейські й американські культурологи (Дж. Кларк, Б. Робертс, Т. Хюбнер, Д. Хебдідж, М. Брейк, С. Холл, Ф. Джефферсон, С. Коен, Х. Пілкінгтон та ін.) схильні розглядати суб'єкти молодіжного радикалізму як

спільноти, що мають власну світоглядну систему, сформований стиль маніфестації в реальному житті, систему комунікацій тощо.

Об'єктом вивчення сучасних дослідників культурницького складника політичного радикалізму та екстремізму (Т. Щепанська, О. Аксютіна, А. Іпполітова, А. Чечева, Т. Шеметова, С. Кожевникова та ін.) є проблеми формування світоглядних орієнтирів, стильових маніфестацій, систем кодифікацій найбільш значущої інформації, вербальних і невербальних практик молодіжних радикальних та екстремістських течій.

У межах *правового підходу* дослідники акцентують увагу насамперед на кримінологічних аспектах молодіжного радикалізму й екстремізму. Політико-правова сутність цього явища в дослідженнях О. Ростокінського, С. Фридинського, С. Воронцова, К. Чумарової, М. Алпеевої, І. Білоус, М. Ларкіна, К. Сазанової, Р. Тамаєва, М. Гуцало, М. Паламарчука, П. Вознюка, В. Боярова, В. Головка, Б. Петренка, М. Шутого та ін. являє собою комплексне кримінальне діяння, що передбачає загрозу життю і здоров'ю громадян, може призвести до блокування діяльності установ державної влади та місцевого самоврядування, масових заворушень тощо. Особливу суспільну небезпеку екстремізму ці автори пов'язують із його можливими трансформаціями в терористичну діяльність. Вагому роль у скоєнні таких злочинів відіграють незаконні воєнізовані формування, на чому особливо наголошують П. Агапов, А. Хлебешкін, І. Морозов та ін.

Комплексний аналіз чинників посилення екстремізму й активізації діяльності молодіжних радикальних угруповань, здійснений у межах *історико-політологічного підходу*, містять дослідження Р. Амірокової, А. Аршинової, Є. Гречкіної, А. Дибірова, О. Євтюшкіна, О. Кетова, І. Морозова, Ю. Сентюріна та ін. Визначаючи це явище як комплексне, таке, що поєднує специфічну ідеологію, механізми етносоціальної та релігійної мобілізації, вказані автори наголошують на схильності суб'єктів екстремістської діяльності до пропаганди і надмірного застосування насильства для досягнення своїх політичних цілей.

Актуальними є дослідження українських науковців, присвячені проблемам політичної соціалізації молодого покоління (Н. Юрій, Я. Подолян), формуванню його політичної культури (В. Бебик, М. Головатий, В. Ребало, М. Остапенко, А. Карнаух), визначенню перспективних напрямів реалізації державної молодіжної політики (М. Перепелиця, Є. Бородін, О. Кулініч, С. Цибін), розвитку організованого молодіжного руху в Україні (М. Кербаль, В. Головенько, О. Корнієвський, В. Якушик, В. Кулик, Т. Голобуцька, О. Голобуцький, О. Старинець, К. Захаренко та ін.).

Безпеківі аспекти запобігання і протидії екстремізму проаналізовано в дослідженнях С. Алейнікової, Н. Бааль, Р. Гетца, С. Кутіліна, Р. Курбанова, Є. Тукумова, К. Оліфіренко, О. Шеріса, І. Поддубського та ін. Екстремізм як система загроз і викликів національній безпеці держави, як уважають згадані автори, виявляється насамперед у його спрямуванні на зміну конституційного ладу країни насильницькими методами, ескалацію етнічних, конфесійних і політичних конфліктів, порушення стійкості політичної влади.

Вищеокреслена множинність науково-дослідницьких підходів пояснюється тим, що політичний радикалізм та екстремізм є багаторівневим явищем, здатним поширювати свій вплив на різні сфери суспільного життя.

У підрозділі 1.2 – «Особливості та закономірності поширення політичного радикалізму й екстремізму в молодіжному середовищі України» – увагу сфокусовано на особливостях вияву цих феноменів у середовищі сучасної молоді.

Характерними соціально-психологічними рисами сучасної молоді є підвищена тривожність, емоційна збудливість та психологічна нестабільність. Пошуки молодими людьми альтернативних можливостей адаптації до вкрай нестабільних умов сучасного життя призводять до поширення різноманітних форм самоорганізації, що можуть забезпечувати ілюзорне або реальне відчуття колективної захищеності, сприяти набуттю і закріпленню умовно стабільного статусу в суспільстві.

Доведено, що поява і розвиток різноманітних самоорганізованих молодіжних течій неодмінно супроводжується конфліктами з домінантною в суспільстві системою норм та цінностей. Спроби відстояти власні соціокультурні продукти і намагання поширити їх вплив зумовлюють звернення молоді до неконвенціональних методів досягнення власних цілей.

Обґрунтовано, що поширення радикалістських настанов та екстремістських виявів відбувається протягом декількох етапів, визначених як «соціальний критицизм», «відчуження» та «бунт».

Соціальний критицизм формується під впливом невизначеності соціального статусу, песимістичності соціальних очікувань, ілюзорності соціальних перспектив для молодого покоління. Невизначений, а подекуди й маргінальний, стан окремих прошарків молоді формує в неї протестні настанови щодо уявного лицемірства і надмірно святенницької моралі старшого покоління. Крім того, об'єктом критики стає високий соціальний статус окремих осіб у суспільстві, що визначається насамперед показниками їхнього матеріального добробуту.

Демонстративне заперечення суспільних норм та цінностей або намагання замінити їх власними об'єктивно спричиняють поступове відчуження молоді від суспільства. Зазначений етап соціальної активності молодих людей не лише є результатом їхнього ставлення до соціальної реальності, а й постає як специфічна форма адаптації до складних життєвих умов. Соціальне відчуження є ілюзорною можливістю подолати проблеми, що заважають самовизначенню молоді та набуттю бажаного соціального статусу.

Бунт як піковий етап розвитку соціально-протестної активності молоді є наслідком впливу на неї кризових соціально-економічних, соціокультурних і суспільно-політичних чинників. Він виявляється через поширення інформації інтолерантного змісту, актів немотивованого насильства щодо окремих індивідів або їх груп, які не поділяють світоглядних переконань депривованих прошарків молоді або заважають здійсненню ними протиправної діяльності.

Констатується, що перебування молодих людей у лавах екстремістських угруповань вкрай негативно впливає на їхні можливості подальшої інтеграції до суспільства. Це унеможливорює повноцінний розвиток молоді особистості,

адже невибагливість у виборі методів і способів досягнення власних цілей, жорстокість та відверта злочинна спрямованість суб'єктів екстремізму не знаходять розуміння та підтримки серед переважної більшості населення, піддаються громадському осуду і реагуванню з боку правоохоронних органів.

У підрозділі 1.3 – «Політико-правова сутність загроз і викликів національній безпеці України з боку суб'єктів радикалізму та екстремізму» – з посиланням на чинне законодавство України здійснено структуруацію й аналіз загроз національній безпеці України з боку екстремістських спільнот і саморадикалізованих осіб.

Установлено, що в реальному житті радикалізм виконує роль соціально-психологічного складника, мотиватора та ідейного обґрунтування специфічної поведінкової практики окремих індивідів, груп та спільнот, спрямованої на досягнення суспільних змін насильницьким шляхом.

Обґрунтовано, що загрози, спровоковані суб'єктами екстремізму, порушують баланс механізмів гарантування національної безпеки держави, оскільки спрямовуються на ліквідацію її незалежності, насильницьку зміну конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності.

На підставі законодавчої практики України та інших держав загрози для національної безпеки держави з боку суб'єктів екстремізму структуровано таким чином.

– Спроби насильницької зміни засад конституційного ладу і посягання на територіальну цілісність країни, що знаходять свій вияв у публічних закликах до повалення конституційного ладу в Україні або виходу окремих регіонів з її складу (сепаратизм); підбурюванні до непокори органам державної влади та місцевого самоврядування; пропаганді збройного повстання з метою захоплення або привласнення владних повноважень; підготовці та спробах реалізації дій щодо насильницького повалення конституційного ладу в Україні, непокорі, блокуванні або силовій протидії діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

– Посягання на безпеку держави, що, відповідно до положень Закону України «Про основи національної безпеки України», визначаються як здійснення окремими особами і групами осіб діяльності, спрямованої на користь інших держав щодо дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Україні, що здійснюється при підтримці та контролем їх спеціальних служб; зазіхання на державний суверенітет; сприяння діяльності міжнародних терористичних організацій через їх фінансування, безпосередня участь у підготовці та здійсненні терористичних актів; незаконне ввезення до України і використання на її території зброї, боєприпасів, вибухових речовин та засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів з метою дестабілізації внутрішньополітичної ситуації, провокування силових сутичок і конфліктів тощо. На окрему увагу в цьому контексті заслуговують створення і функціонування незаконних воєнізованих формувань, що намагаються перебрати на себе функції військових з'єднань і правоохоронних органів держави.

– Пропаганда насильства, війни, виключності або неповноцінності громадян залежно від їхнього соціального статусу, релігійних переконань,

національної або мовної приналежності, скоєння актів вандалізму щодо державних символів, культових споруд тощо, де підставами для зародження і поширення екстремістських тенденцій є стрімка політизація самосвідомості окремих етнонаціональних груп, реальні або ілюзорні утиски їх прав і свобод, асимілятивні впливи, що загрожують утратою самобутності певним етногрупам і національним меншинам, поширення нелегальної міграції, яка зумовлює ескалацію соціального напруження на ринку праці, розширює можливості для розгортання діяльності етнічних організованих злочинних угруповань тощо.

– *Поширення інформації провокаційного антидержавницького спрямування, що підриває авторитет і престиж України, органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави*, що виявляється в спрямуванні суб'єктами політичного екстремізму своєї діяльності проти інститутів влади через намагання дискредитувати їх серед населення або блокувати їхню діяльність, що унеможливить виконання ними своїх функцій. Дезорганізація діяльності органів державної влади та управління об'єктивно призводить до виникнення соціальних катаклізмів, за яких суб'єкти екстремізму отримують додаткові можливості щодо рекрутування до своїх лав окремих осіб, створення і поширення серед населення ілюзій про обґрунтованість застосування насильства стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Підсумовується, що значна суспільна небезпека суб'єктів екстремізму зумовлюється їхньою схильністю до використання антиправових способів та методів політичної боротьби, серед яких чільне місце посідають різні форми насильства. Наслідками злочинних посягань екстремістських груп є ескалація насильства в суспільстві, поширення алармістських настроїв серед населення, провокування міжетнічної та релігійної ворожнечі, поляризація політичної системи, дестабілізація і блокування діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

У другому розділі – **«Культурно-ідеологічні засади політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України»** – увагу зосереджено на дослідженні ідейно-політичної сутності та здійсненні класифікації екстремістського середовища України.

У підрозділі 2.1 – **«Культурно-ідеологічні засади ліворадикальних угруповань»** – виокремлено, класифіковано та проаналізовано ідейно-політичні течії, наявні в структурі лівого радикалізму в Україні.

Неосталіністська течія, представлена Партією комуністів (більшовиків) України Е. Ояперва, незареєстрованими регіональними відділеннями російської Всесоюзної комуністичної партії більшовиків Н. Андреєвої, її молодіжного крила – Всесоюзної молоді гвардії більшовиків та відгалуження ВКПБ – Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків) О. Лапіна. Сутність їхніх проєктів перебудови суспільного життя полягає в надмірній абсолютизації минулого (використання ідеологічних концептів, елементів символіки) та апеляціях до відповідних культурних цінностей. Аналіз їхніх ідеологічних доктрин засвідчує догматичне використання низки фразеологічних конструкцій та ідеологічних штампів, характерних для своїх попередників 1920–1950-х рр., попри проголошення ними необхідності творчої інтерпретації та адаптації

базових положень марксистсько-ленінської філософії до актуальних політичних реалій.

Неотроцькістські групи, представлені осередком російської «Революційної робітничої партії», об'єднаннями «Координаційна рада робітничого руху», «Ліве об'єднання молоді», «Робітничий спротив», «Революційна ліва організація», «Українська ліва група» та ін. Серед ідей, які активно експлуатуються прибічниками неотроцькізму, варто відзначити «теорію перманентної революції». Вона переосмислюється неотроцькістами в контексті боротьби проти транснаціональних корпорацій. Вони вважають, що глобалізація світового економічного простору сприятиме консолідації робітників усього світу, а тому неухильно призведе до світової соціалістичної революції.

Представники *неомаоїстської течії* (філія незареєстрованої «Російської маоїстської партії», група «Робітнича дія») виступають на рівні пропагандистських груп творчої спадщини китайського політичного і державного діяча Мао Цзедуна, виявляючи свою активність в Україні виключно у віртуальному просторі. Вони орієнтуються на ідеї марксизму-ленінізму-маоїзму, відстоюючи необхідність зруйнувати засади сучасного капіталістичного ладу.

«Нові ліві» поєднують у своїх лавах представників антиглобалістських, антифашистських, феміністських та екологічних рухів. До них відносять такі групи та ініціативи, як «Ліворадикальне об'єднання молоді», «Ліва ініціатива», «Організація марксистів», Молодіжне об'єднання «Че Гевара», Соціалістичне об'єднання «Ліва опозиція», Об'єднання «Боротьба», федерація «Антифашистська дія України» тощо. Сучасні «нові ліві» в межах власних ідеологічних доктрин намагаються поєднати ідеї геваристського революціонізму, анархізму, марксизму-ленінізму, троцькізму, європейської контркультури 1960-х рр., маркузіанства та фрейдомарксизму з антифашистськими, антиглобалістськими настановами, ідеями екологізму, боротьби за рівноправ'я жінок і чоловіків, дотримання міжнародної толерантності тощо.

Лівонаціоналістичні угруповання (регіональні осередки Націонал-більшовицької партії та групи т. зв. «автономних націоналістів») еkleктично поєднують різні фрагменти націоналістичної та соціалістичної ідеологій. Характерними ознаками цих об'єднань є несформованість програмних цілей, ідейна еkleктика, театралізовані та мережево-віртуальні форми політичної участі.

Анархістська течія в Україні представлена анархо-комуністичним, анархо-синдикалістським та анархо-індивідуалістичним напрямом (Федерація Анархістів Донбасу, Революційна Конфедерація анархо-синдикалістів імені Н.І. Махна). Специфічними ідейними формами анархізму в Україні є т. зв. субкультурний анархізм та націонал-анархізм (політична партія «Союз анархістів України»). Суспільні перетворення, відповідно до бачень представників цієї течії, можливо здійснити революційним шляхом через самоорганізацію робітників у профспілкових організаціях (синдикатах) із метою захоплення засобів виробництва й організацію повсякденної боротьби за

поліпшення умов своєї праці. Будь-які форми співпраці з владними і політичними інститутами, підприємницькими структурами відкидаються.

Підсумовується, що мобілізаційні можливості ліворадикальних угруповань є незначними через схильність їхніх представників до надмірного теоретизування. Ідеологічні доктрини цих об'єднань формуються переважно під впливом західноєвропейських культурницьких тенденцій, що сприяє перетворенню цих угруповань на невеликі за чисельністю інтелектуальні гуртки або субкультурні спільноти.

У підрозділі 2.2 – «Культурно-ідеологічні засади правоекстремістських угруповань» – досліджено та класифіковано суб'єкти правого екстремізму.

Визначено, що сучасний правоекстремістський рух в Україні представлений низкою ідейно-політичних течій.

Традиціоналістський націоналізм, або «старі праві» (ВПО «Державна самостійність України», Соціал-національна партія України, Всеукраїнська організація «Тризуб» імені Степана Бандери), для представників якого властивими є орієнтації на ідеологічні праці класиків націоналістичної думки, які обґрунтовують необхідність розгортання революційної, національно-визвольної боротьби з метою побудови незалежної держави. Вагомими складниками політико-ідеологічних доктрин представників цієї течії є антисемітські та ксенофобські штампи, ідея вищості української нації, мілітаристський пафос. Особливий акцент робиться на необхідності дотримання «расової чистоти» нації. Активізм традиціоналістів характеризується проведенням масових гучних акцій, тяжінням до створення парамілітарних формувань, активною видавничою діяльністю.

Модерний націоналізм, або «нові праві» (УНА-УНСО, ВО «Свобода», «Соціал-національна асамблея», «Українська націонал-трудова партія»). У межах цієї течії спостерігаються спроби еkleктичного поєднання етнонаціоналістичних і расових конструктів з елементами авангардного мистецтва, соціальної демагогії, ерзац-революційними ідеями «нових лівих», ідейно-політичними практиками західноєвропейських екстремістських угруповань 1960-х–1980-х рр. та арабських терористичних груп. Діяльність представників цієї течії зосереджується на частковому перенесенні своєї активності з вуличної площини до віртуальної сфери і характеризується посиленням присутності в мережі Інтернет через створення та підтримку різноманітних інформаційних ресурсів (сайтів, груп у соціальних мережах, форумів, чатів).

Зарубіжні ідеологічні впливи правоекстремістських об'єднань (ВСПР «Російська національна єдність», «Народна національна партія», «Націонал-соціалістичне товариство», «Євразійський союз молоді»), ідейний багаж яких включає відстоювання імперських ідей «величі Росії», «державницького статусу російської нації» в поєднанні з традиційними для націоналістичного дискурсу елементами ксенофобії та різних форм нетерпимості.

Підсумовується, що вагомими складниками політико-ідеологічних доктрин представників правоекстремістського середовища є антисемітські, расистські та ксенофобські штампи, ідеї вищості певної нації та повного підпорядкування індивідуальної волі колективним інтересам з артикуляцією

насильницьких методів політичної боротьби. Тиражування таких поглядів є одним із факторів ескалації напруженості міжнаціональних та етноконфесійних відносин у державі.

У підрозділі 2.3 – «Субкультурні витoki політичного радикалізму та екстремізму» – здійснено аналіз тенденцій субкультуризації екстремістського середовища.

Доведено, що замкненість та відчуженість від суспільства, намагання підкреслити свою неповторність шляхом відтворення системи норм та цінностей, альтернативних схваленим і санкціонованим суспільством, сприяють виробленню специфічних субкультурних стилів маніфестації радикальних і екстремістських рухів.

Виокремлено такі компоненти субкультурних стилів маніфестації радикальних та екстремістських рухів, як внутрішньоорганізаційні міфи і своєрідний «пантеон героїв»; зовнішній стиль та символіка; сленг і вербальний фольклор; комплекс культурних цінностей; система ініціацій, ритуалів, посвят та специфічних вітань.

Обґрунтовано, що специфічна символіка та вітання є своєрідним засобом екзальтації ерзац-революційної енергії активістів радикальних і екстремістських організацій. Крім того, використання елементів шокуючо-епатажної символіки, системи ритуалів та посвят дозволяє рекрутувати нових і утримувати у своїх лавах уже наявних активістів, маніпулювати їхньою поведінкою при проведенні екстремістських акцій.

Підсумовується, що контркультурна стратегія позиціонування, обрана політичними радикалами як найбільш прийнятна, зумовлює поступову маргіналізацію та здрібніння радикальних об'єднань, зниження рівня їхньої політичної активності, перетворення на невеликі гуртки за інтересами. Останні об'єднують як окремих андеграундних інтелектуалів, так і екстремістськи налаштованих осіб, для яких участь у політичних процесах зводиться до задоволення особистих інтелектуальних запитів та інтересів, можливостей реалізувати власну протестну енергію всупереч сформованим і схваленим суспільством нормативам.

У підрозділі 2.4 – «Релігійні джерела політичного радикалізму та екстремізму» – проаналізовано релігійні компоненти радикалістських ідейно-політичних доктрин.

Визначено, що використання ідеологами політичного радикалізму елементів релігійних доктрин та похідних від них духовних практик зумовлюється їхніми значними мобілізаційними і сугестивними можливостями, здатними ефективно впливати на свідомість, емоції, почуття та поведінку людини.

Обґрунтовано, що вплив екстремістських ідей, посилений релігійними чи квазірелігійними духовно-екстатичними практиками, спрямовується насамперед на емоційно-чуттєве сприйняття реальності індивідом, яке вибудовується на його вірі, забобонах і страхах. Фактично це паралізує волю індивіда, забезпечуючи його некритичне ставлення до своїх учинків та беззаперечне виконання ним наказів, створюючи ореол «обраності» і «божественного походження» найбільш харизматичних керівників або

неформальних лідерів, що суттєво посилює їхню єдність та згуртованість екстремістського угруповання.

Доведено, що в радикалістських ідеологічних доктринах помітні такі ідейно-релігійні впливи, як християнські, що поєднують учення різних деномінацій в Україні; ісламістські, представлені найбільш радикальними та непримиренними до соціальної дійсності течіями, що синтезують як сукупність характерних для ісламу ідейних настанов, так і практики ідейно-політичного впливу, напрацьовані екстремістськими і терористичними угрупованнями в різних країнах мусульманського світу; сектантські, що є сукупністю неорелігійних течій та ерзац-культів, які демонстративно поривають із цінностями традиційних релігійних учень.

Окреме місце посідають атеїстичні впливи, представлені ідейними настановами, що декларативно відкидають гіпотези про вплив вищих духовних сил на процеси людської життєдіяльності.

Підсумовується, що ідеологами політичного радикалізму перероблюються й адаптуються релігійні норми, звичаї, обряди і ритуали для обґрунтування власної екстремістської практики, застосування насильницьких дій щодо політичних опонентів та суперників, розширення кола своїх прихильників, утримання вже наявних активістів, забезпечення ними безумовного виконання доручень тощо.

У третьому розділі – «Чинники поширення політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України» – виокремлено та проаналізовано чинники виникнення і поширення радикалістських ідей та екстремістських виявів серед сучасної української молоді.

У підрозділі 3.1 – «Соціально-економічні чинники ескалації політичного радикалізму та екстремізму серед молоді» – виявлено, проаналізовано та класифіковано соціально-економічні чинники суспільного розвитку, що впливають на формування радикалістських настроїв у молодого покоління.

Відзначено, що соціально-економічні витoki екстремізму в Україні беруть початок із системної кризи радянської економіки на початку 1980-х рр. Розгортання реформ у другій половині 1980-х рр. мало безсистемний і непродуманий характер, що негативно позначилося на рівні матеріальної забезпеченості населення. Поглиблення економічної кризи призвело до знецінення заощаджень, появи масового безробіття, стрімкого зниження життєвого рівня переважної більшості населення.

Акцентовано увагу на тому, що вагомими складниками ринкових реформ в Україні стали роздержавлення і приватизація державного майна. Ці процеси супроводжувалися низкою негативних тенденцій, а саме: стрімким зростанням корумпованості посадових осіб, неналежним реагуванням правоохоронних органів на злочини, пов'язані з розподілом об'єктів власності, відсутністю дієвого громадського контролю за приватизаційними процесами в Україні, що, своєю чергою, сприяли поширенню неконкурентних, неправових методів відчуження державного майна. Через це економічні ринкові реформи початку 1990-х рр. асоціюються в переважній більшості населення з несправедливим, непрозорим, злочинним розподілом об'єктів власності.

Обґрунтовано, що негативними наслідками ринкових реформ, які створили живильний ґрунт для появи екстремістських практик, стали стрімке майнове розшарування населення, обмеження доступу до матеріально-технічних та фінансових ресурсів переважної більшості населення; скорочення робочих місць та масове безробіття; посилення соціального напруження і соціальних антагонізмів унаслідок майнової диференціації та незадоволеності переважної більшості населення своїм соціальним становищем; зростання рівня недовіри населення до органів державної влади, правоохоронних органів, судової системи через високий рівень корумпованості; суттєве ускладнення криміногенної ситуації в Україні.

Найбільш актуальними проблемами для молоді сьогодні є здобуття якісної освіти, що має забезпечити можливості для професійної самореалізації та кар'єрного зростання; реалізація права на працевлаштування і можливостей професійної самореалізації; відсутність соціальних «ліфтів» для молоді; недостатня забезпеченість молодих сімей і самотніх молодих громадян житлом; поширення шлюбно-сімейних проблем; поширення в молодіжному середовищі девіантних тенденцій та соціально зумовлених захворювань; зростання рівня підліткової злочинності та ін.

Доведено, що ці обставини провокують радикалізацію окремих осіб та соціальних груп, які прагнуть змінити ситуацію і повернути втрачені можливості поліпшення свого матеріального добробуту та підвищення соціального статусу. Неможливість досягнути цього правовими і політичними методами через корумпованість правоохоронних органів та судової системи, криміналізацію різних сфер суспільного життя призводить до появи й укорінення в масовій, груповій та індивідуальній свідомості нігілістичних настанов.

Підсумовується, що усунення соціально-економічних умов, які сприяють зростанню і поширенню радикалістських настроїв та екстремістських виявів в українському суспільстві, має відбуватися через підвищення рівня реалізації патерналістської та соціальної функцій держави задля створення, забезпечення і гарантування сучасній молоді дотримання її прав і свобод у сфері зайнятості, професійної самореалізації, вирішення невідкладних соціально-побутових проблем тощо.

У підрозділі 3.2 – «Вплив масової культури на зростання радикалістських настанов та екстремістських виявів у молодіжному середовищі України» – висвітлюється роль соціокультурних чинників при формуванні та поширенні серед молоді радикалістських тенденцій.

Констатується, що засадами екстремістського мислення і поведінки є поєднання складних соціальних умов, що об'єктивно створилися, та суб'єктивного сприйняття індивідом соціальної реальності, яке зумовлюється особливостями його психофізіологічного розвитку.

Обґрунтовано, що необхідною умовою виникнення екстремізму є аномічний стан розвитку суспільства, що спричиняє корозію і розпад його ціннісно-нормативної системи.

Визначено, що вагомим ризикогенним чинником, який зумовлює формування екстремістських настроїв серед молоді, є криза традиційних

механізмів її соціалізації та адаптації (сім'я, армія, навчальні заклади тощо) та заміна їх альтернативними, «віртуальними» можливостями (Інтернет, соціальні мережі тощо). Через це незначний життєвий досвід, властивий молодому віку максималізм та схильність до наслідування, підвищене психоемоційне, афектальне сприйняття реальності за відсутності альтернативних, адекватних джерел соціальної інформації сприяють віртуалізації молодіжної свідомості, що виявляється в схематизації та алгоритмізації мислення молоді відповідно до набутих кібер-штампів.

Акцентовано увагу на тому, що наслідком послаблення регулятивної ролі усталених соціальних норм, кризи традиційних механізмів соціалізації на тлі перманентних соціально-економічних негараздів є зростання популярності девіантних форм поведінки в молодіжному середовищі.

Серед інших соціокультурних проблем, які провокують появу і поширення радикалістських настроїв серед молоді, є відсутність змістовного дозвілля, криміналізація депривованої частини молодіжного соціуму, негативні інформаційні впливи на молодь із боку ЗМІ, вплив продуктів сучасної масової культури, що пропагують інфантильне, споживацьке ставлення до життя.

Визначено, що вагомим каталізатором соціокультурних суперечностей, який провокує появу екстремістських настроїв, є зростання рівня напруженості у сфері міжнаціональних і етноконфесійних відносин. Через це націоналістична міфологія та екзальтоване розуміння релігійності стають вагомими складниками різноманітних радикалістських доктрин.

Підсумовується, що вищезазначені обставини зумовлюють необхідність суттєвого вдосконалення стратегій розвитку державної молодіжної політики в Україні в частині, що стосується забезпечення молоді належними умовами для її соціального становлення й адаптації до суспільних процесів, домінування цінностей вітчизняної духовної культури, виховання принципів толерантності та взаємоповаги.

У підрозділі 3.3 – «Суспільно-політичні детермінанти відтворення екстремістських настроїв у молодіжному середовищі України» – проаналізовано суспільно-політичні та ідеологічні детермінанти відтворення екстремістських настроїв у молодіжному середовищі України.

Констатується, що окремі політичні діячі задля здобуття певної популярності в суспільстві свідомо провокують і нагнітають протестні настрої серед молоді, екстраполюючи наявні в суспільстві проблеми насамперед у сферу міжнаціональних та етнорелігійних відносин. За таких умов унаслідок некритичного засвоєння і тиражування цих деструктивних ідей та практик молоді люди поступово стають заручниками боротьби за владу між різнополярними політичними силами.

Обґрунтовано, що причинами поширення радикалістських настанов і екстремістських практик серед молоді є брак ефективних та дієвих механізмів політичної соціалізації, що позначається хаотичністю процесу формування політичних орієнтацій сучасного молодого покоління, поширенням недовіри з боку переважної частини молодих людей до політичних сил, що провокує їх відчуження від політичних процесів, сприяє поширенню абсентеїзму та поступовій відмові від демократичних форм політичної участі.

Доведено, що переважна більшість молодих людей демонстративно усувається від політики, не вбачаючи в цій сфері перспектив для особистісного зростання або розглядаючи політику лише як можливість тимчасового заробітку під час різноманітних політичних акцій. Найбільш соціально активні представники молоді зосереджують зусилля на пошуках способів та методів реалізації своїх політичних амбіцій. Обмежені матеріально-технічні та фінансові можливості зумовлюють переорієнтацію цієї частини молодих людей на неконвенціональні методи політичної боротьби. Через шокуючі й екстравагантні форми політичної маніфестації, зокрема й через використання насильства, молоді активісти намагаються насамперед донести до суспільства свої погляди і бачення.

Також поширенню радикалістських ідей та екстремістських практик в українському суспільстві сприяє порівняно невисокий авторитет органів державної влади та управління серед населення через їх неспроможність вирішити нагальні соціальні проблеми і корумпованість посадових осіб.

Підсумовується, що актуальними завданнями для органів державної влади та управління є розроблення і впровадження заходів несилового впливу, що сприятимуть деактуалізації суспільно-політичних чинників ескалації радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України.

У четвертому розділі – «Механізми запобігання і протидії поширенню політичного радикалізму та екстремізму серед молоді в контексті забезпечення національної безпеки України» – здійснено аналіз інституційно-правового забезпечення політики Української держави у сфері профілактики, запобігання і протидії виявам екстремізму, розроблено та обґрунтовано технології соціокультурного й інформаційно-психологічного впливу на молодіжне середовище України задля зниження рівня агресивності, нейтралізації інтолерантних ідей і практик.

У підрозділі 4.1 – «Концептуальні засади політики запобігання і протидії поширенню молодіжного політичного радикалізму та екстремізму в Україні» – визначено перспективні напрямки нейтралізації деструктивних ідей і практик серед сучасної української молоді.

Визначено, що небезпечність поширення радикалістських настанов у молодіжному середовищі, збільшення кількості злочинів екстремістського характеру посилюється такими якісними характеристиками екстремістських молодіжних угруповань, як відносно високий рівень згуртованості, наявність криміногенного потенціалу, можливості швидкого встановлення міжрегіональних та міждержавних зв'язків, гнучкість та мобільність організаційної структури.

Акцентовано увагу на тому, що система запобігання і протидії виявам екстремізму має сприяти дотриманню принципів плюралізму ідей, толерантного ставлення до думок меншості, забезпеченню в межах держави умов для мирного співіснування культур різних народів, становленню і розвитку міжконфесійної та міжетнічної злагоди, політичної стабільності в державі тощо. Водночас система протидії цим явищам із боку держави не може набувати вигляду односторонніх заборон і каральних заходів, оскільки це лише призведе до активізації протестних настроїв у молодіжному середовищі.

Реальної деактивації суб'єктів молодіжного екстремізму можна досягти за умови колективної участі та відповідальності всіх учасників процесу політичної соціалізації та адаптації молоді.

Обґрунтовано, що чільне місце в системі запобігання та протидії політичному екстремізму в молодіжному середовищі України має посідати комплекс заходів із профілактики, нейтралізації та припинення акцій екстремістського характеру. Крім того, необхідно стримувати поширення деструктивних інформаційних впливів, загострення суперечностей у політичній, соціально-економічній, духовно-культурній сферах.

Підсумовується, що запорукою успішного розв'язання завдань із протидії екстремістській діяльності є ґрунтовне вивчення особливостей функціонування суб'єктів політики, громадських об'єднань, релігійних громад і накопичення знань про них. Визначення їхніх ідеологічних орієнтацій, програмних документів, специфіки релігійних текстів дозволяє виявити явні або приховані сенси, формулювання, заклики, що містять елементи пропаганди міжетнічної та міжконфесійної ворожнечі, інтолерантні настанови тощо.

У підрозділі 4.2 – «Інституційно-правове регулювання у сфері запобігання і протидії поширенню політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України» – здійснено аналіз чинного законодавства України і законопроектів у сфері запобігання та протидії викликам і загрозам національній безпеці України з боку екстремістських спільнот і саморадикалізованих осіб, визначено перспективні напрямки розвитку інституційного забезпечення системи запобігання та протидії цим виявам.

Визначено, що усвідомлення реальності загроз із боку суб'єктів екстремістської діяльності знайшло певне відображення в українському законодавстві. Проте його основними недоліками є невпорядкованість та неузгодженість положень, що стосуються запобігання і протидії виявам екстремізму, відсутність законодавчого визначення сутності екстремізму, напрямів та порядку здійснення профілактичних заходів, обґрунтування принципів та методів протидії цьому явищу.

Констатується, що жоден із законопроектів із протидії виявам екстремізму, розроблених у різні роки народними депутатами України О. Волковим, О. Антіповим, Г. Москалем, О. Фельдманом, В. Колесніченком, які подавалися на розгляд і затвердження Верховною Радою України, не був ухваленим. Вагомими причинами цього є неготовність суспільства до усвідомлення реальності загроз і викликів із боку суб'єктів екстремізму; брак ґрунтовних наукових розробок і досліджень із проблем поширення радикалізму та екстремізму; неналежне опрацювання досвіду інших країн у сфері протидії екстремізму; використання термінології та лексичних конструкцій, що стосуються визначення сутності екстремізму, з популістською метою; обґрунтовані побоювання різних суб'єктів політики щодо перетворення антиекстремістського законодавства на інструмент утиску політичної опозиції тощо. Ухвалений у січні 2014 р. відповідний закон, розроблений народними депутатами України В. Колесніченком та В. Олійником, передбачав надмірно жорсткі санкції до ініціаторів дій, які, на думку його розробників, могли

становити потенційну загрозу для національної безпеки України, через що був скасований у лютому 2014 р.

Зважаючи на це, обґрунтовано, що профільний закон із протидії екстремізму має зосереджуватися насамперед на профілактичній діяльності.

Визначено, що безпосередню протидію екстремізму в межах своєї компетенції мають забезпечувати:

– прокуратура України, яка має виконувати функції координації діяльності правоохоронних органів із протидії екстремізму та здійснення нагляду у сфері дотримання антиекстремістського законодавства;

– Служба безпеки України, сфера компетенції якої має поширюватися на дії екстремістського характеру, що створюють загрозу національній безпеці України, зокрема в частині розроблення і реалізації заходів із запобігання внутрішнім та зовнішнім інформаційним впливам екстремістського характеру;

– Міністерство внутрішніх справ України та Національна гвардія України, у компетенції яких мають перебувати питання, пов'язані із забезпеченням громадського порядку та громадської безпеки, локалізації та припинення масових заворушень і безпорядків.

Окрему увагу варто приділити Міністерству молоді та спорту України, Міністерству освіти і науки України та центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Міністерства соціальної політики України. На них мають бути покладені функції профілактики екстремістських виявів серед молоді. Також забезпечення протидії екстремізму має передбачати утворення державного експертного органу у сфері протидії екстремізму або надання відповідних повноважень Національній експертній комісії України з питань захисту суспільної моралі задля визначення і встановлення ознак екстремізму.

Підсумовується, що розв'язання проблем, пов'язаних із запобіганням і протидією виявам екстремізму, має відбуватися через належне правове унормування антиекстремістської діяльності держави та розбудову відповідного інституційного забезпечення протидії екстремізму.

У підрозділі 4.3 – «Механізми і технології зниження деструктивного впливу суб'єктів молодіжного політичного радикалізму та екстремізму на національну безпеку України» – обґрунтовано заходи профілактичного впливу на молодь задля нейтралізації поширення радикалістських настанов та екстремістських виявів.

Аргументовано, що зниження конфліктогенного і дестабілізаційного впливу суб'єктів екстремістської діяльності на молодіжне середовище має забезпечувати комплекс взаємопов'язаних соціокультурних та інформаційно-психологічних заходів із профілактики і деактивації виявів екстремізму.

Визначено, що цей комплекс має включати такі стратегічні напрями, як використання можливостей системи освіти для протидії поширенню радикалістських та інтолерантних настанов, попередження виявів ксенофобії та екстремізму; забезпечення соціального супроводу молоді, яка перебуває у складних життєвих обставинах, із метою профілактики виявів екстремізму; спрямування діяльності об'єднань громадян і політичних партій на підвищення громадської активності молоді, сприяння розвитку її творчих ініціатив, набуття навичок політичної діяльності й адміністрування, формування демократичних

форм політичної культури та політичної участі молодого покоління; сприяння залученню молоді до реалізації державної політики в Україні; управління інформаційними впливами у сфері протидії екстремізму серед молоді; сприяння розвитку міжнаціонального й етноконфесійного діалогу з метою запобігання виявам різних форм нетерпимості; розроблення і реалізація цільових програм, спрямованих на виховання культури толерантності серед молоді.

Підсумовується, що актуальними завданнями цих заходів мають стати формування в молодіжному середовищі культури толерантності, усвідомлення необхідності відмови від насильницьких способів розв'язання конфліктних ситуацій, підвищення рівня правової обізнаності, утвердження принципів демократичної політичної культури. Реалізація таких завдань сприятиме підвищенню ефективності патріотичного виховання сучасної молоді, формуванню в неї активної життєвої та громадянської позиції, закріпленню моральних цінностей, естетичних смаків та ідеалів.

У **Висновках** узагальнено результати дисертаційного дослідження, на підставі яких визначено, що на сучасному етапі вияви політичного радикалізму та екстремізму посідають чільне місце в системі викликів та загроз національній безпеці України. Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі висновки.

1. На сьогодні особливо небезпечною видається тенденція залучення молоді до діяльності радикальних рухів та екстремістських угруповань. Соціальні негаразди останніх років зумовлюють порушення процесів соціалізації та соціальної адаптації молоді особистості, що формує у свідомості молодих людей асоціальні настанови і призводить до делінквентних поведінкових практик. Через це для сучасних дослідників актуальною є проблема встановлення кореляції між власне екстремізмом і молодіжним екстремізмом як його окремим різновидом. Аналізуючи тенденції поширення екстремістських ідей у молодіжному середовищі України, ми констатуємо, що це явище досить умовне. Домінування в екстремістських угрупованнях молодих осіб свідчить про те, що у віці від 18 до 35 років у свідомості найлегше формується екстремальний потенціал, що об'єктивно впливає з невизначеності та нестабільності соціальної ролі й статусу молоді особистості. Його трансформація в різні форми екстремістської практики пов'язана з впливом низки кризових соціальних чинників. Дорослішання і стабілізація позицій людини в суспільстві нівелює вплив екстремального потенціалу на її поведінку, що об'єктивно спричинює скорочення чисельності осіб, у той чи інший спосіб залучених до екстремістської діяльності.

2. Конспіративні умови визрівання і розвитку зумовлюють статус екстремізму як найбільш небезпечного та складно прогнозованого суспільного явища, результативна деактивація якого безпосередньо залежить від ефективності заходів ранньої діагностики і профілактики. Відповідно, завдання компетентних органів держави, на які покладаються функції захисту національної державності, полягають насамперед у виявленні й усуненні умов, що спричинюють поширення радикалістських, інтолерантних настроїв у суспільстві, появу та інституціоналізацію їх виразників.

У цьому контексті особливої актуальності набувають вироблення і впровадження виваженої стратегії протидії цим явищам, яка б збалансовувала превентивні та репресивно-правові можливості держави. Це є необхідною умовою дотримання законності та правопорядку, а отже, й прав і свобод людини, що сприятиме подальшому розвитку демократичної політичної культури та громадянського суспільства в Україні. Такі заходи мають, з одного боку, гарантувати безпеку людини і держави від злочинних посягань екстремістських спільнот, а з іншого – упереджувати можливе перетворення антиекстремістського законодавства та відповідної правозастосовчої практики на інструмент утиску політичних опонентів, придушення свободи слова і демократії та унеможливити заміну демократичного шляху розвитку України авторитарним.

3. На цей час для вітчизняного наукового дискурсу переважно характерні найбільш загальні уявлення про сутність політичного радикалізму та екстремізму. Згідно з ними, радикалізм є особливим способом мислення, станом суспільної свідомості та специфічним набором настанов, що передбачають здійснення суспільних перетворень, відкидаючи можливості соціальних компромісів та консенсусу. Відповідно, екстремізм розглядається як специфічна соціальна практика, базована на цих настановах, яка поєднує революційні, антиправові та насильницькі методи політичної боротьби і створює загрозу для конституційного ладу та національної безпеки держави. Проте такі академічні викладки не охоплюють усього різноманіття цих виявів.

Так, у межах соціально-філософських і соціологічних підходів вони розглядаються як результат аномічного стану суспільства, що призводить до розпаду його ціннісно-нормативної системи, порушення процесу соціалізації та адаптації індивіда до мінливих умов сучасного життя. Інакше кажучи, радикалізм та екстремізм є своєрідною формою соціальної девіації, що зумовлює ігнорування соціальних нормативів та правил поведінки в суспільстві.

Культурологічний підхід, презентований низкою субкультурних теорій, обґрунтовує виникнення і поширення зазначених явищ особливостями фрагментації культурного ядра суспільства. Цей процес призводить до появи специфічних феноменів, які можуть доповнювати базовий культурний комплекс (субкультура), протистояти йому (контркультура) або відкидати його (антикультура). Відповідно, у межах цього наукового підходу екстремістські методи політичної боротьби розглядаються як способи делегітимації політичної системи суспільства та державної влади шляхом знаково-символічної декодифікації їхніх сутнісних засад із подальшою заміною власною системою цінностей або тотального руйнування ціннісної системи без будь-яких альтернативних пропозицій.

У межах правового осмислення радикалізму та екстремізму ці явища розглядаються як протиправна діяльність окремих індивідів або спільнот, об'єктом злочинних посягань яких є громадська і, ширше, національна безпека. У реальному житті, згідно з цим підходом, екстремізм виявляється в спробах насильницького захоплення влади, незаконного втручання в діяльність уповноважених органів держави, порушення принципів міжнаціонального й

етноконфесійного рівноправ'я, посягання на засади конституційного ладу тощо. Відповідно, це вимагає належного унормування кримінально-правового та кримінологічного забезпечення запобігання і протидії таким явищам.

Політологічне розуміння радикалізму та екстремізму пов'язується з новими формами політичної соціалізації та політичної участі, що з'являються під впливом несприятливих, кризових обставин. У цьому контексті вияви радикалізму та екстремізму найчастіше спричинені кризою системи міжнаціональних і етноконфесійних відносин, несформованістю демократичної політичної культури, використанням протестних настроїв населення для досягнення певних цілей окремими політичними елітами тощо. Екстремізм виявляється в намаганні окремих суб'єктів політики будь-якою ціною нав'язати свою систему поглядів суспільству, незважаючи на принципи толерантності, плюралізму і демократизму.

4. Поширення радикалістських настанов та екстремістських настроїв у молодіжному середовищі має власні особливості. Зазвичай це зумовлюється поєднанням невизначеності соціального статусу молодої людини з властивими їй віку соціально-психологічними характеристиками. Наслідками цього є поступове відчуження депривованої частини молоді від соціуму і пошук альтернативних можливостей самореалізації. Такі процеси супроводжуються появою неформальних груп та ініціатив, субкультурних спільнот, що може сприяти розвитку позитивних тенденцій, зокрема, через зростання економічної підприємливості, реалізацію себе в різних формах творчості. Або навпаки, ці тенденції зумовлюють поширення негативних девіантних явищ, що спричинює звернення молодих людей до деструктивних політизованих соціальних практик.

5. Різноманітність радикалізму та екстремізму вимагає ґрунтовного аналізу духовно-мотиваційної матриці протиправних діянь їхніх суб'єктів. Відповідно, це актуалізує необхідність докладного вивчення їхніх ідейно-культурних джерел, виявлення зв'язків між структурно-функціональними елементами ідеологічних доктрин суб'єктів екстремізму задля встановлення та конкретизації мотивації індивідів до екстремістської діяльності, форм і методів маніфестації екстремістських угруповань у політичному житті. Це дозволить виробити ефективні діагностичні та профілактичні заходи, відпрацювати стратегії протидії соціально-деструктивній практиці суб'єктів політичного радикалізму та екстремізму.

6. Завдяки аналізу ідейно-культурних джерел екстремізму сформовано висновки про значну ідейно-політичну дисперсію екстремістських угруповань. Дослідження їхніх ідеологічних доктрин дозволило структурувати вітчизняне екстремістське середовище за «лівим» і «правим» складниками. Ліворадикальний табір поєднує декілька ідейно-політичних течій, які орієнтуються на різні, інколи діаметрально протилежні, проекти перебудови суспільного життя. Так, на сьогодні в структурі лівого радикалізму в Україні досить виразно виділяються такі течії, як консервативно-комуністична, яка включає неосталіністський, неотроцькістський, неомаоїстський напрями; «нові ліві», до складу яких входять антиглобалістські, антифашистські, феміністські та екологічні рухи; лівонаціоналістична, представники якої намагаються еkleктично поєднати націоналістичні концепти із соціальною риторикою;

анархічна, представлена анархо-комунізмом, анархо-синдикалізмом, анархо-індивідуалізмом, субкультурним анархізмом і націонал-анархізмом.

7. Досить різноманітним є й правоекстремістське середовище, у межах якого поєднуються традиціоналістська націоналістична течія, або «старі праві», схильні до надмірної абсолютизації ідейно-теоретичної спадщини класиків українського націоналізму, та модерна націоналістична течія, або «нові праві», які у своїх ідеологічних доктринах намагаються синтезувати постулати класичного українського націоналізму із сучасними соціально-революційними ідеями. На окрему увагу заслуговують зарубіжні ідеологічні впливи, представлені насамперед осередками російських правоекстремістських об'єднань, що орієнтуються на різноманітні версії російського націоналізму.

8. Орієнтації екстремістських угруповань на демонстративне протиставлення суспільству закономірно зумовлюють появу тенденції їхньої субкультуризації, що прирікає їх на маргінальне існування в соціумі. Компонентами субкультурних стилів маніфестації радикальних та екстремістських об'єднань є внутрішньоорганізаційні міфи, специфічний зовнішній стиль та символіка, сленг і вербальний фольклор, комплекс культурних цінностей, система ініціацій, ритуалів, посвят і специфічних вітань тощо. Звернення до таких тактичних прийомів власного вираження дозволяє тісніше об'єднати членів екстремістських груп, суттєво ускладнюючи можливості для проникнення в це середовище сторонніх осіб, чия діяльність може призвести до дезінтеграції та розпаду таких груп.

У цьому контексті значущими є релігійні джерела радикалістських доктрин і екстремістських практик. Використання квазірелігійних ідей є своєрідною психотехнікою впливу на свідомість активу екстремістських об'єднань. Це унеможливорює раціонально-прагматичне освоєння активом соціальної реальності шляхом підміни його емоційно-чуттєвим сприйняттям, що ґрунтується на вірі, різноманітних забобонах і фобіях. Через це довкола керівників, неформальних лідерів та найбільш харизматичних представників екстремістських угруповань створюється своєрідний ореол «святості», «божественності» та «непогрішимості», що дозволяє їм досить ефективно маніпулювати свідомістю і поведінкою низового членства при здійсненні протиправних заходів.

9. Поширення радикалістських ідей та екстремістських практик передусім свідчить про певний рівень розбалансованості суспільної системи. Поява і поширення таких деструктивних впливів зумовлюються діалектичним зв'язком психосоціального стану індивіда із соціальними умовами існування.

Головні причини зростання протестних настроїв, які під дією випадкових факторів можуть набути екстремістського забарвлення, безумовно, перебувають у соціально-економічній площині. Трансформаційний період українського суспільства супроводжується низкою економічних катаклізмів, пов'язаних із переходом до ринкових форм господарювання. Економічні негаразди, зумовлені несправедливим розподілом об'єктів суспільної власності, криміналізацією економіки, поширенням корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування, призвели до стрімкого майнового розшарування населення, масового безробіття, посилення соціального напруження і зростання

недовіри населення до органів державної влади, правоохоронних органів, судової системи. Відповідно, протестні форми соціальної активності стали своєрідною реакцією на відсутність життєвих перспектив, зубожіння та соціальне приниження переважної більшості населення країни.

Незбалансованість економічного розвитку спричинила аномічний стан українського суспільства, корозію його ціннісно-нормативної системи. Як наслідок, це призвело до порушення процесу соціалізації та адаптації молоді до складних умов життя через кризу інститутів сім'ї, освіти і виховання, поширеності деструктивних інформаційних впливів, браку можливостей, зокрема й фінансових, для проведення змістовного дозвілля. Комплексно така соціокультурна ситуація зумовила появу анормативної поведінки, девіантних і делінквентних тенденцій у молодіжному середовищі, які стали своєрідним живильним ґрунтом для виникнення та поширення екстремістських практик.

Серед суспільно-політичних чинників ескалації політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України необхідно відзначити брак ефективних механізмів політичної соціалізації сучасної молоді, кризу ідей толерантності, несформованість концепції патріотичного виховання, надмірну поляризацію політичної системи та високий рівень недовіри населення до органів державної влади й управління. Наслідками впливу цих чинників є пошук представниками молодого покоління альтернативних джерел реалізації свого політичного потенціалу, поширення ксенофобських настанов, інтолерантних і радикалістських ідей, зростання протестної активності молоді, розгортання діяльності формальних та неформальних суб'єктів політики, діяльність яких заснована на етноцентристських ідеях.

10. Дослідження інституційно-правового забезпечення антиекстремістської діяльності держави засвідчило наявність окремих проблемних точок. Насамперед – це розпорошеність правових норм, неузгодженість та фрагментарність законодавчих актів, що регламентують питання запобігання і протидії політичному радикалізму та екстремізму в Україні.

Незважаючи на актуальність викликів та загроз національній безпеці України з боку суб'єктів екстремістської діяльності, у вітчизняному законодавстві й досі не сформовано правового визначення екстремізму. Через це екстремістські дії кваліфікуються як вияви хуліганства, групового порушення громадського порядку, незаконного зберігання набоїв і зброї та ін., що, безумовно, не охоплює всіх форм екстремізму. Аналіз перебігу політичних процесів в Україні засвідчує, що під визначення екстремістських мають підпадати дії окремих індивідів або організованих груп, що переслідують мету насильницької зміни засад конституційного ладу, посягання на територіальну цілісність та безпеку держави. Варто враховувати, що для досягнення цих цілей екстремістськими спільнотами можуть створюватися незаконні воєнізовані формування, поширюватися провокаційна інформація, що містить елементи пропаганди насильства стосовно осіб іншого соціального стану, етнічного походження, релігійних уподобань тощо. На окрему увагу заслуговує необхідність визнання екстремістськими дій щодо поширення неправдивої,

наклепницької інформації, яка підриває авторитет і престиж України, органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Попри низку законодавчих ініціатив вагомою проблемою досі лишається відсутність профільного закону, який має встановити систему запобігання екстремізму, визначити межі службової та професійної компетенції органів державної влади, уповноважених забезпечувати протидію цьому явищу. Серед слабких місць законопроектів, пропонуваніх у різний час на розгляд і затвердження Верховною Радою України, варто відзначити їхню відверту популістську спрямованість, поверхове і неконкретне визначення механізмів протидії виявам екстремізму, ігнорування міжнародного досвіду при підготовці цих законопроектів. Відповідно, нормативно-правова неврегульованість фактично блокує розроблення ефективної системи протидії екстремізму в українському суспільстві.

11. Враховуючи суттєві недоліки законодавчих ініціатив щодо запобігання і протидії виявам екстремізму, винесення яких на розгляд Верховної Ради України зумовлювало збурення протестних настроїв та ескалацію суспільного напруження, нами обґрунтовано необхідність зосередження антиекстремістського законодавства насамперед на проблемах ранньої діагностики і профілактики цих виявів. Таке спрямування профільного закону з протидії екстремізму сприятиме унеможливленню його перетворення на інструмент утиску інакомислення, альтернативних бачень та опозиційно налаштованих політичних сил, як це подекуди спостерігається, зокрема, у Російській Федерації та Республіці Білорусь. Із цією метою належного законодавчого обґрунтування вимагають порядок і механізми проведення профілактичних бесід, винесення приписів та офіційних попереджень громадянам та їх об'єднанням, діяльність яких містить ознаки екстремістської діяльності.

Крім того, додаткового унормування потребує порядок здійснення масових заходів для забезпечення належної реалізації передбачених Конституцією України прав і свобод громадян. Доцільним є утворення або визначення державного експертного органу, до повноважень якого мають бути віднесені питання встановлення ознак екстремізму. Діяльність такого органу дозволить, з одного боку, уникати порушення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян, а з іншого – своєчасно виявляти та інформувати суспільство про появу і поширення тенденцій, що становлять безпосередню загрозу для конституційного ладу.

Зважаючи на те, що екстремістські настрої поширюються передусім у молодіжному середовищі, Міністерству молоді та спорту України, Міністерству освіти і науки України та центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Міністерства соціальної політики України варто зосередити зусилля на профілактичній діяльності в цій сфері через реалізацію державних цільових програм із популяризації принципів патріотизму і толерантності, забезпечення соціального супроводу молодих людей, які за різних умов потрапили до екстремістських угруповань. Крім того, поширенню серед молоді принципів толерантності, терпимості, взаємоповаги, безумовно, сприятиме

налагодження партнерської мережі між органами державної влади й управління та інститутами громадянського суспільства.

12. Протидія виявам екстремізму має базуватися не лише на репресивно-правових можливостях держави. Суттєвим кроком у цьому питанні має стати розроблення і реалізація системи профілактичних заходів соціокультурного та інформаційно-психологічного впливу на молодіжне середовище України, що об'єднуватиме зусилля і можливості освітньої сфери, соціальних служб і закладів, громадських об'єднань, політичних партій, органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямовані на зниження рівня агресивності серед сучасної молоді, виховання принципів патріотизму, толерантності, взаємоповаги задля сталого і стабільного розвитку нашої держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Васильчук Є. О. Політичний радикалізм та екстремізм у молодіжному середовищі України / Є. О. Васильчук. – Черкаси : «Палліум», 2014. – 514 с.

Рецензії: Морозов І. Л. Рецензія на монографію: Васильчук Є. О. Політичний радикалізм та екстремізм в молодіжному середовищі України / Є. О. Васильчук. – Черкаси: «Палліум», 2014 / І. Л. Морозов // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 89 (10). – С. 454–456.

Кизима С. А. Рецензія на монографію: Васильчук Є. О. Политический радикализм и экстремизм в молодежной среде Украины / Е. О. Васильчук. – Черкасы : «Паллиум», 2014. – 514 с. / С. А. Кизима // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 90 (11). – С. 435–436.

2. Васильчук Є. О. Політичний радикалізм сучасних молодіжних субкультур : монографія / Є. О. Васильчук. – Черкаси : видавництво Чабаненко Ю. А., 2012. – 264 с.

3. Васильчук Є. О. Російський екстремізм в Україні : монографія / Є. О. Васильчук. – Черкаси : Видавець Ольга Вовчок, 2015. – 120 с.

Статті у фахових наукових виданнях України:

4. Васильчук Є. О. Молодіжні субкультури, контркультура та антикультура: особливості співвідношення, взаємодії та полярності у політичних процесах / Є. О. Васильчук // Гілея: наук. вісн. : зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2012. – Вип. 61 (№6). – С. 677–683.

5. Васильчук Є. О. Особливості взаємодії молодіжних субкультур та сучасного інформаційного суспільства / Є. О. Васильчук, О. Ю. Павлова // Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2012. – № 4. – С. 214–217. (0,5/0,4 д.а.).

6. Васильчук Є. О. Феномен політичної контркультури в пострадянських суспільствах: фактори формування, особливості прояву та

ідеологічний зміст / Є. О. Васильчук, І. Л. Морозов // Політологічний вісник : зб. наук. пр. – К. : ІНТАС, 2012. – Вип. 60. – С. 310–324. (0,8/0,6 д.а.).

7. Васильчук Є. О. Ідейно-культурні джерела сучасних лівонаціоналістичних і анархістських груп в Україні / Є. О. Васильчук // Вісник СевНТУ. Серія : Політологія : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 145/2013. – С. 171–177.

8. Васильчук Є. О. Ідеологічні доктрини українських правоекстремістських об'єднань у контексті постмодерністського дискурсу (на прикладі УНА-УНСО) / Є. О. Васильчук // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2013. – № 3 (19). – С. 16–20.

9. Васильчук Є. О. Ідеологічні засади консервативно-комуністичних течій в Україні / Є. О. Васильчук // Політологічні записки : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – Вип. 2 (8). – С. 54–62.

10. Васильчук Є. О. Концептуальні засади політики запобігання і протидії політичному радикалізмові та екстремізму в молодіжному середовищі України / Є. О. Васильчук // Нова парадигма : [журн. наук. пр.] / гол. ред. В. П. Бех. ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; творче об'єднання «Нова парадигма». – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 116. – С. 107–118.

11. Васильчук Є. О. Культурологічні аспекти дослідження феномену молодіжної протестності, радикалізму та екстремізму / Є. О. Васильчук // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова / [відп. ред. О. В. Бабкіна]. – К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Сер. 22. – С. 76–81.

12. Васильчук Є. О. Особливості історико-політологічних підходів до явища молодіжного радикалізму та екстремізму / Є. О. Васильчук // Держава і право. Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. – Вип. 60. – С. 508–514.

13. Васильчук Є. О. Особливості поширення політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України / Є. О. Васильчук // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2013. – № 1060. – С. 200–203. – (Серія «Питання політології» ; вип. 23).

14. Васильчук Є. О. Політико-правові підходи до феномену молодіжного політичного радикалізму та екстремізму / Є. О. Васильчук // Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. ст. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2013. – Т. 25–26. – С. 33–36.

15. Васильчук Є. О. Політичний радикалізм та екстремізм як комплекс загроз і викликів національній безпеці України / Є. О. Васильчук // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 75 (№ 8). – С. 517–519.

16. Васильчук Є. О. Радикальні та екстремістські рухи в Україні: субкультурний контекст / Є. О. Васильчук // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2 (27). – С. 27–33.

17. Васильчук Є. О. Релігійні джерела політико-ідеологічних доктрин праворадикальних об'єднань в Україні / Є. О. Васильчук // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3 (28). – С. 97–102.
18. Васильчук Є. О. Релігійно мотивований політичний радикалізм та екстремізм як загроза національній безпеці України / Є. О. Васильчук // Наукові праці : наук.-метод. журн. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Вип. 200. – Т. 212. Політологія. – С. 151–155.
19. Васильчук Є. О. Соціально-філософські та соціологічні підходи до явища молодіжного політичного радикалізму та екстремізму / Є. О. Васильчук // Політологічний вісник : зб. наук. пр. – К. : ВАДЕКС, 2013. – Вип. 69. – С. 125–139.
20. Васильчук Є. О. Російські праворадикальні об'єднання в Україні: особливості програматики та ідеологічних доктрин / Є. О. Васильчук // Політологічний вісник : зб. наук. пр. – К. : ВАДЕКС, 2013. – Вип. 71. – С. 351–367.
21. Васильчук Є. О. Традиціоналістські доктрини правоекстремістських об'єднань в Україні / Є. О. Васильчук // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 4 (29). – С. 113–118.
22. Васильчук Є. О. Вплив масової культури на зростання радикалістських настанов та екстремістських проявів у молодіжному середовищі України / Є. О. Васильчук // Політологічний вісник : зб. наук. пр. – К. : ВАДЕКС, 2014. – Вип. 72. – С. 382–396.
23. Васильчук Є. О. Рух «нових лівих» як ідейна течія політичного радикалізму в Україні / Є. О. Васильчук // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2 (31). – С. 17–22.
24. Васильчук Є. О. Соціально-економічні чинники ескалації політичного радикалізму та екстремізму у молодіжному середовищі України / Є. О. Васильчук // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 86 (7). – С. 312–318.
25. Васильчук Є. О. Теоретичні підходи до вивчення російського екстремізму / Є. О. Васильчук // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 93 (2). – С. 372–377.
26. Васильчук Є. О. Інституціоналізація російських екстремістських об'єднань в Україні / Є. О. Васильчук // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 95 (4). – С. 392–397.
27. Васильчук Є. О. Політико-правові аспекти загроз і викликів українській державності з боку російських екстремістських об'єднань / Є. О. Васильчук // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 96 (5). – С. 427–432.
28. Васильчук Є. О. Тенденції деструктивної діяльності суб'єктів російського екстремізму в Україні / Є. О. Васильчук // Гілея : науковий вісник :

збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 97 (6). – С. 361–367.

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

29. Васильчук Е. О. Особенности стратегий политико-идеологического взаимодействия советско-российской панк-субкультуры и радикальных политических организаций в России / Е. О. Васильчук // Научный вестник ГАОУ ВПО «Невинномысский государственный гуманитарно-технический институт». – 2010. – № 4. – С. 49–52. (Невинномысск, Російська Федерація).

30. Васильчук Е. О. Панк как форма противостояния потребительской и конформной цивилизации / Е. О. Васильчук, А. Н. Ильин, Е. Р. Авилова // Научный вестник Уральского академии государственной службы: политология, экономика, социология, право. – 2012. – № 1 (18). – С. 27–33. (Єкатеринбург, Російська Федерація). (0,5/0,3 д.а.).

31. Васильчук Е. О. Роль субкультур в социальной мобильности молодежи в постсоветских обществах / Е. О. Васильчук, С. Н. Бородина // Теория и практика общественного развития. – 2012. – № 4. – С. 225–228. (Краснодар, Російська Федерація). (0,3/0,2 д.а.).

32. Васильчук Е. О. Особенности правового обеспечения политики противодействия экстремизму в Украине / Е. О. Васильчук // Научный вестник ГАОУ ВПО «Невинномысский государственный гуманитарно-технический институт». – 2013. – № 2. – С. 72–85. (Невинномысск, Російська Федерація).

33. Васильчук Е. О. Перспективные направления совершенствования институционально-правового обеспечения системы предупреждения и противодействия экстремизму в Украине / Е. О. Васильчук // Вопросы управления. – 2013. – № 4 (6). – С. 277–285. (Єкатеринбург, Російська Федерація).

34. Васильчук Е. О. Социокультурные и информационно-психологические технологии противодействия молодежному политическому радикализму и экстремизму: стратегия для Украины / Е. О. Васильчук // Проблемы управления. – 2014. – № 1 (50). – С. 159–162. (Мінськ, Республіка Білорусь).

35. Васильчук Е. О. Общественно-политические и идеологические детерминанты воспроизводства экстремистских настроений в молодежной среде Украины / Е. О. Васильчук // Идеологические аспекты военной безопасности. – 2014. – № 1. – С. 33–38. (Мінськ, Республіка Білорусь).

36. Васильчук Е. О. Молодежный политический радикализм и экстремизм в Украине как объект научного исследования / Е. О. Васильчук // Идеологические аспекты военной безопасности. – 2014. – № 2. – С. 42–45. (Мінськ, Республіка Білорусь).

37. Васильчук Е. О. Социокультурное содержание молодежного политического радикализма и экстремизма на Украине / Е. О. Васильчук // PolitBook. Журнал политической науки. – 2014. – № 3. – С. 93–100. (Москва, Російська Федерація).

38. Васильчук Е. О. Современные идеологические тренды развития правоэкстремистских объединений в Украине / Е. О. Васильчук //

Идеологические аспекты военной безопасности. – 2015. – № 1. – С. 32–35. (Мінськ, Республіка Білорусь).

39. Васильчук Е. О. Особенности формирования идеологических доктрин правоэкстремистских объединений в Украине / Е. О. Васильчук // Идеологические аспекты военной безопасности. – 2015. – № 2. – С. 34–37. (Мінськ, Республіка Білорусь).

Публікації в інших наукових виданнях:

40. Васильчук Е. О. Латентный конформизм как доминанта политизации идейного базиса панк-субкультуры / Е. О. Васильчук, А. Ю. Павлова // Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. – 2012. – № 4 (32). – С. 56–61. (Челябінськ, Російська Федерація). (0,4/0,2 д.а.).

41. Васильчук Е. О. Радикальные политические движения современности: особенности субкультурного стиля / Е. О. Васильчук, И. Л. Морозов, Е. А. Матвиенко // Вестник Волгоградской академии МВД России. – 2012. – Вып. 2 (21). – С. 9–15. (Волгоград, Російська Федерація). (0,4/0,3 д.а.).

42. Васильчук Е. О. Распространение субкультурных движений как результат социальной разобщенности в молодежной среде / Е. О. Васильчук, М. В. Морев, В. И. Попова // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2012. – № 4 (22). – С. 125–134. (Вологда, Російська Федерація). (0,5/0,2 д.а.).

43. Васильчук Е. О. Особенности институционально-правового обеспечения противодействия экстремизму в Украине / Е. О. Васильчук, Е. А. Матвиенко, И. Л. Морозов // Вестник Воронежского института МВД России. – 2013. – № 3. – С. 117–121. (Воронеж, Російська Федерація). (0,6/0,4 д.а.).

44. Wasilczuk J. Upolitycznienie ideowych podstaw radziecko-rosyjskiej subkultury punk: jego glowne cechy i etapy / J. Wasilczuk, G. Durka // Edukacja wobec wspolczesnych problemow spolecznych. – Poznan : Contact, 2013. – S. 97–113. (Познань, Польша). (0,7/0,5 д.а.).

45. Васильчук Є. О. Лідер української націоналістичної організації (1990–2004 рр.): колективний портрет / Є. О. Васильчук, Е. С. Андрющенко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – Вип. 35. – С. 230–237. (0,5/0,2 д.а.).

Тези наукових конференцій:

46. Васильчук Є. О. Педагогічний супровід представників молодіжних субкультур з попередження проявів екстремізму / Є. О. Васильчук // Інноваційний розвиток вищих навчальних закладів України : друга наук.-практ. конф. 10–11.01.2012. – Черкаси, 2012. – С. 54–65.

47. Васильчук Е. О. Особенности процесса формирования субкультурных идентичностей современной молодежи / Е. О. Васильчук // Социальные идентичности в глобализирующемся мире: содержание, типы, механизмы трансформации : материалы Международн. науч.-практ. конф. /

глав. ред. В. Р. Чагилов. – Невинномысск : НГГТИ, 2012. – С. 20–23. (Невинномысск, Російська Федерація).

48. Васильчук Є. О. Неформальне молодіжне середовище як соціальна база політичного радикалізму та екстремізму в сучасній Україні / Є. О. Васильчук // Третій національний конвент Міжнародної Асоціації Студентів Політичної Науки (Україна) : матеріали. – Острог, 2013. – С. 29–30.

49. Васильчук Є. О. Неформальні об'єднання молоді як соціальна база політичного радикалізму та екстремізму / Є. О. Васильчук // Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні : Матер. III Всеукр. наукової конфер. з міжнар. участю (м. Сімферополь, 26 квітня 2013 р.) : у 4-х частинах. – Д. : ТОВ «Інновація», 2013. – Ч. 3. – С. 50–52.

50. Васильчук Є. О. Політичний екстремізм як загроза національній безпеці України / Є. О. Васильчук // Третій Чорноморський політологічний форум : збірн. статей (17–18 трав. 2013 р., м. Одеса) / Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 11–12.

51. Васильчук Є. О. Особливості використання елементів ксенофобії в ідеологічних доктринах російських праворадикальних рухів (на прикладі Всеросійського суспільно-патріотичного руху «Російська національна єдність») / Є. О. Васильчук // Етнонаціональна політика в теорії та практиці українського націоналізму: історія і сьогодення : матеріали V Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю, Івано-Франківськ, 14–15 червня 2013 р. / Наук. ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ Місто НВ, 2013. – С. 76–86.

52. Васильчук Є. О. Релігійні аспекти політичного радикалізму та екстремізму у молодіжному середовищі України / Є. О. Васильчук // Ціннісний вимір політичної діяльності: політичні реалії та ілюзії в сучасному українському суспільстві : Збірник наукових праць / Редколегія: Ю. М. Бардачов – голова, В. Ф. Цвих, Ф. Г. Семенченко та ін. – Херсон : вид-во ПП Вишемирський В. С., 2013 – С. 103–106.

53. Васильчук Є. О. Перспективні напрямки профілактики проявів екстремізму серед сучасної молоді / Є. О. Васильчук // Науковий діалог «Схід-Захід» : матер. всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м. Кам'янець-Подільський, 10 липня 2013 р.) : у 4-х частинах. – Д. : ТОВ «Інновація», 2013. – Ч. 3. – С. 167–170.

54. Васильчук Є. О. Нормативно-правове забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України з протидії проявам екстремізму / Є. О. Васильчук // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 27 вересня 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 36–38.

55. Васильчук Є. О. Удосконалення нормативно-правового забезпечення порядку проведення масових заходів як невід'ємна складова політики протидії проявам екстремізму в Україні / Є. О. Васильчук // Актуальні питання забезпечення громадської безпеки та правопорядку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18 жовт. 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 41–42.

56. Васильчук Є. О. Використання можливостей системи освіти щодо

протидії поширенню радикалістських та інтолерантних настанов у молодіжному середовищі України / Є. О. Васильчук // Науковий діалог «Схід-Захід» : Матер. II всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м. Бахчисарай, 12 жовтня 2013 р.) : у 4-х частинах. – Д. : ТОВ «Інновація», 2013. – Ч. 4. – С. 204–207.

57. Васильчук Е. О. Особенности использования религиозных идей российскими экстремистскими объединениями в Украине / Е. О. Васильчук // Сборник материалов IV Южно-Российского политологического конвента (г. Ростов-на-Дону, 21–25 октября 2013 г.) ; под ред. Р. А. Пупыкина, И. В. Николаева ; Южный федеральный университет. – Ростов-на-Дону : Издательство Южного федерального университета, 2013. – С. 24–27. (Ростов-на-Дону, Російська Федерація).

58. Васильчук Е. О. Политический радикализм и экстремизм в молодежной среде как угроза национальной безопасности / Е. О. Васильчук // Социально-политическое развитие России как комплексная проблема гуманитарного знания : материалы IV Всерос. науч. конф., г. Волгоград, 25–26 апреля 2013 г. / отв. ред. : Е. А. Матвиенко. – Волгоград : ВА МВД России, 2013. Т. 1. – С. 218–223. (Волгоград, Російська Федерація).

59. Васильчук Є. О. Механізми використання релігійних конструктивів суб'єктами політичного радикалізму та екстремізму в Україні / Є. О. Васильчук // II Міждисциплінарні гуманітарні читання : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародн. участю, 26 лютого 2014 року, м. Київ. – К., 2014. – С. 101–103.

60. Васильчук Е. О. Криминологические характеристики молодежного экстремизма в Украине / Е. О. Васильчук // Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для правоохранительных органов» (3 апреля 2014 года, Академия МВД Республики Беларусь, г. Минск). – Минск, Академия МВД, 2014. – С. 129–130. (Мінськ, Республіка Білорусь).

61. Васильчук Е. О. Социальное сопровождение молодежи, оказавшейся в сложных жизненных обстоятельствах, как профилактика проявлений экстремизма в Украине / Е. О. Васильчук // Социальное проектирование: теория и практика : материалы VII заочной Международной научно-практической конференции. – Омск : Изд-во Ом. гос. ун-та, 2014. – С. 18–24. (Омськ, Російська Федерація).

62. Васильчук Є. О. Формування демократичної політичної культури та політичної участі як механізм подолання екстремістських проявів у молодіжному середовищі України / Є. О. Васильчук // III Міждисциплінарні гуманітарні читання : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. 6–7 червня 2014 р., м. Київ. – К., 2014. – С. 89–91.

63. Васильчук Є. О. Створення незаконних воєнізованих формувань як різновид екстремістської діяльності в Україні / Є. О. Васильчук // Актуальні питання оперативно-розшукової протидії злочинам : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 16 трав. 2014 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – С. 30–33.

64. Васильчук Е. О. Кризис института семьи как фактор возникновения

экстремизма в молодежной среде Украины / Е. О. Васильчук, А. В. Грушевский // Молодёжь – будущее России : материалы VI заочной Международной научно-практической конференции с участием студентов и аспирантов (Омск, апрель 2014 г.) / [ред. кол.: Ю. П. Дубенский (пред.), В. М. Кадневский (науч. ред.), О. Е. Костенко (отв. ред.)]. – Омск : Изд-во Ом. гос. ун-та, 2014. – С. 429–434. (Омськ, Російська Федерація). (0,2/0,1 д.а.).

АНОТАЦІЇ

Васильчук Є.О. Молодіжний політичний радикалізм та екстремізм у сучасній Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2016.

У дисертаційному дослідженні вперше у вітчизняній політичній науці здійснено комплексний аналіз виявів політичного радикалізму та екстремізму в молодіжному середовищі України. Узагальнено теоретичні підходи до явища політичного радикалізму та екстремізму, встановлено особливості і тенденції поширення політичного радикалізму та екстремізму серед сучасної української молоді.

Проаналізовано ідейно-культурні витоки ідеологічних доктрин та здійснено класифікаційний розподіл екстремістських спільнот. Установлено й обґрунтовано роль субкультурних та релігійних джерел у формуванні політико-ідеологічних концепцій суб'єктів екстремізму.

Досліджено вплив соціально-економічних, соціокультурних і суспільно-політичних чинників на процес поширення екстремістських ідей та практик серед молоді.

Проаналізовано стан інституційно-правового забезпечення запобігання і протидії виявам екстремізму в Україні щодо відповідності його можливостей реалізувати завдання в цій сфері.

Обґрунтовано пріоритетні напрямки вдосконалення інституційно-правового забезпечення державної політики та підготовлено авторські рекомендації щодо розроблення і впровадження інформаційно-психологічних та соціокультурних технологій із деактивації виявів екстремізму в молодіжному середовищі України.

Ключові слова: політичний радикалізм, екстремізм, молодіжне середовище, ідейно-культурні джерела, національна безпека, профілактика, запобігання, протидія, інституційно-правове забезпечення, інформаційно-психологічні та соціокультурні технології.

Васильчук Е.О. Молодежный политический радикализм и экстремизм в современной Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.03 – политическая культура и идеология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2016.

В диссертационном исследовании впервые в украинской политической науке осуществлен комплексный анализ проявлений политического радикализма и экстремизма в молодежной среде Украины. Обобщены теоретические подходы к явлению политического радикализма и экстремизма, установлены особенности и тенденции распространения политического радикализма и экстремизма среди современной украинской молодежи.

Доказано, что деструктивное идеологическое влияние и специфическая социальная практика субъектов экстремистской деятельности является катализатором дестабилизации общественно-политической ситуации в государстве или ее отдельных регионах. Это обусловлено бескомпромиссностью радикально настроенных лиц в отношении необходимости проведения общественных изменений, фанатизмом и нетерпимостью экстремистских группировок, жестокостью, цинизмом и значительным общественным резонансом совершаемых ими преступлений.

Проанализированы идейно-культурные истоки идеологических доктрин и осуществлено классификационное деление экстремистских сообществ. Установлена и обоснована роль субкультурных и религиозных источников в формировании политико-идеологических концепций субъектов экстремизма. Доказано, что изучение идейно-культурных источников экстремизма позволяет установить и конкретизировать мотивацию индивидов к экстремистской деятельности, выявить формы и методы манифестации экстремистских группировок в политической жизни.

Исследовано влияние социально-экономических, социокультурных и общественно-политических факторов на процесс распространения экстремистских идей и практик среди современной украинской молодежи. Констатируется, что распространение радикалистских идей и экстремистских практик свидетельствует об определенном уровне разбалансированности общественной системы. Появление и распространение таких деструктивных воздействий обуславливается диалектической связью психосоциального состояния индивида с социальными условиями существования.

Проанализировано состояние институционально-правового обеспечения предотвращения и противодействия проявлениям экстремизма в Украине относительно соответствия его возможностей реализовывать задачи в данной сфере. Доказано, что наиболее актуальными проблемами для Украины в сфере осуществления антиэкстремистской деятельности являются разобщенность правовых норм, несогласованность и фрагментарность законодательных актов, регламентирующих вопросы предотвращения и противодействия политическому радикализму и экстремизму в Украине.

Констатируется, что, несмотря на актуальность вызовов и угроз национальной безопасности Украины со стороны субъектов экстремистской деятельности, в украинском законодательстве до сих пор не сформулировано правовое определение экстремизма. Поэтому экстремистские действия квалифицируются в рамках преступлений общеуголовной направленности, что, безусловно, не охватывает всех форм проявлений экстремизма.

Исследованы приоритетные направления совершенствования институционально-правового обеспечения государственной политики, и

подготовлены авторские рекомендации по разработке и внедрению информационно-психологических и социокультурных технологий по деактивации проявлений экстремизма в молодежной среде Украины. Обосновано, что надлежащего законодательного урегулирования требуют порядок и механизмы проведения профилактических бесед, вынесения предписаний и официальных предупреждений гражданам и их объединениям, деятельность которых содержит признаки экстремистской деятельности.

Ключевые слова: политический радикализм, экстремизм, молодежная среда, идейно-культурные источники, национальная безопасность, профилактика, предотвращение, противодействие, институционально-правовое обеспечение, информационно-психологические и социокультурные технологии.

Vasylchuk E.O. Youth political radicalism and extremism in modern Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Political Sciences in specialty 23.00.03 – political culture and ideology. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2016.

The doctoral thesis has made a comprehensive analysis of signs of political radicalism and extremism among young people in Ukraine for the first time in the national political science. Theoretical approaches to the phenomenon of political radicalism and extremism have been summarized, features and expansion trends of political radicalism and extremism among young Ukrainians have been determined.

Ideological and cultural origins of ideological doctrines have been analyzed and the classification of extremist communities have been made. The role of sub-cultural and religious sources in forming political and ideological concepts of extremism has been defined and proved.

The impact of socio-economic, socio-cultural and socio-political factors on the propagation of extremist ideas and practices among young people has been studied.

The state of institutional and legal provision and the ability to prevent and resist extremism in Ukraine has been considered.

Priorities to improve the institutional and legal support of government policy have been substantiated and copyright recommendations on the development and implementation of information and psychological and socio-cultural technologies of extremism deactivation among Ukrainian youth have been designed.

Keywords: political radicalism, extremism, youth, ideological and cultural sources, national security, prevention, prevention, resistance, institutional and legal support, information, psychological and socio-cultural technology.